

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 41 Volume: 8 Issue: 41

Aralık 2015 December 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

TÜRKÇEDE İSİM CÜMLESİ VE ALABİLDİĞİ ÖGELER ÜZERİNE NOUN CLAUSES AND THE ELEMENTS IT CAN EMPLOY IN THE TURKISH LANGUAGE

Fevzi KARADEMİR*

Öz

Türkçe dil bilgisinin tartışmalı konularından biri de isim cümlesi ve aldığı ögeler konusudur. Bu çalışmada ilgili kaynaklardaki tanım ve yorumlardan örnekler sunulmuş, bu örneklerden hareketle isim cümlesinin mahiyeti ve aldığı ögeler konusu tartışılmıştır. Ayrıca bu konu ile bağlantılı olarak *-mAdA/-mAktA* +kişi eki; *-mAk* +gerek/lazım, *-mA* +iyelik eki +gerek/lazım, *-mAk* +zorunda/ mecburiyetinde +kişi eki gibi birimlerle kurulan cümlelerin durumu ve ögelere ayrılma şekli değerlendirilmiştir.

Yapılan değerlendirmelerde, yüklemelerin türüne göre cümle tasnifiyle ilgili tek yönlü ve toptancı yaklaşımların sağlıklı sonuçlar veremediği görülmüş, yüklemelerin türü ile ilgili tespitlerde örneklerin hem kavramsal hem de yapısal açıdan yorumlanması ve böyle bir yorumlamanın doğal sonucu olan farklı verilerin konunun öğretiminde birlikte verilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Yine, cümle çözümlerinde, kesin sınırlar çizerek, isim cümlelerinin, bazı ögeleri hiçbir surette alamayacağını savunan yaklaşımların, kimi cümleler için sorunlu olduğu belirlenmiş; aynı söz dizimsel yapı için, bakış açısına göre, farklı çözüm yollarının olabileceği ve dolayısıyla öge tespitinin de farklılık arz edebileceği kaydedilmiştir. Bu durumun nazara alınarak söz dizimsel çözümlerinde mutlakiyetçi yaklaşımlardan vazgeçilmesinin, konunun öğretiminde mümkün olan çözümlene yollarının birlikte verilmesinin daha uygun bir yaklaşım olacağı belirtilmiştir.

-mAdA/-mAktA +kişi eki; *-mAk* +gerek/lazım, *-mA* +iyelik eki +gerek/lazım, *-mAk* +zorunda/ mecburiyetinde +kişi eki gibi birimlerle kurulan cümlelerin mahiyeti ve ögelere ayrılma şekli konusunda tespit edilen yaklaşımlardan her birinin doğruluk payının olduğu teslim edilmekle birlikte, *-mAdA/-mAktA*'nın bir şimdiki zaman kipi özelliği kazandığı; diğer yapıların da kipleşme sürecinde olup gerekliliğin nüanslı kipleri olarak sayılabileceği sonucuna varılmış, kipleşme sürecindeki birimlerle kurulan cümlelerin fiil cümlesi kategorisinde değerlendirilmesinin de bir seçenek olarak düşünülebileceği ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cümle, İsim Cümlesi, Fiil Cümlesi, Cümlelerin Ögeleri.

Abstract

One of the most controversial subjects of the Turkish language is the noun clause and the elements it can employ. In this study, the definition of the noun clause is presented along with the examples provided from the relevant sources, and thus the nature of the noun clause and the elements it can employ is discussed based on such examples. Moreover, in conjunction with the matter at hand, the state of the sentences formed with such lingual units as *-mAdA/-mAktA* +person suffix (kişi eki); *-mAk* +gerek/lazım, *-mA* +possessive suffix (iyelik eki) +gerek/lazım, *-mAk* + zorunda/ mecburiyetinde +person suffix (kişi eki) and the way in which they are divided into lingual elements are also evaluated.

As a result of the evaluation thus made, it is concluded that one sided and totalistic approaches regarding the classification of sentences based on their respective predicates do not yield positive results and that it would be a better approach to interpret the examples in the predicate type related instances in terms of their conceptual and structural aspects and that different data obtained as a result of such an assessment should also be taught along with the subject matter.

Similarly, such restrictive approaches calling for clear cut boundaries in sentence analyses and claiming that the noun clauses can never employ certain elements under any circumstances have been found to be problematic for some sentences; and it is established that different solutions could be offered for the same syntax structure, depending on one's point of view, and therefore identification of elements for noun clauses could vary as a result. From this perspective, it is suggested that it would be more suitable to dispense with the absolutist approaches in syntax related analyses and to give other possible analysis methods in teaching the subject.

While it is accepted that each and every approach identified in terms of the nature of the sentences formed with the lingual units including *-mAdA/-mAktA* +person suffix (kişi eki); *-mAk* +gerek/lazım, *-mA* +possessive suffix (iyelik eki) +gerek/lazım, *-mAk* +zorunda/ mecburiyetinde +person suffix (kişi eki) and the manner in which they are divided in the lingual elements is partly correct, it is concluded that the suffix *-mAdA/-mAktA* acquires the property of the present continuous tense, and that the other units are within the process of modulation and can be regarded as the nuanced modes of the necessitive, and that evaluating the sentences formed with the units that are in the process of modulation within the category of verbal clauses can also be considered as an option.

Keywords: Sentence, Noun Clauses, Verbal Clauses, Elements of A Sentence.

Giriş

Türkçe dil bilgisinde sesten cümleye birçok konuda görüş ayrılıklarının yaşandığı, bunun sonucunda oluşan terim ve tasnif kargaşasının Türkçe dil bilgisi öğretimini güçleştirip sevimsizleştirdiği bilinen bir gerçektir¹.

Türkçe dil bilgisinin tartışmalı konularından biri de isim cümlesi ve aldığı ögeler konusudur. Zira isim cümlesinin mahiyeti ve aldığı ögeler konusunda da farklı yaklaşımlar sergilenmektedir. Bu çalışmada

* Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü.

¹ Bu gerçeğe işaret eden çok sayıda çalışma mevcuttur (Örnek olarak bk. Üstüner, 1998; Karpuz, 1999; Alyılmaz, 2010; Durukan, 2010; Karademir, 2012; Yavuz, 2013).

ilgili kaynaklardaki tanım ve yorumlardan örnekler sunulacak, bu örneklerden hareketle isim cümlesinin mahiyeti ve alabildiği ögeler konusu tartışılacaktır.

1. Cümle

Cümle, herhangi bir kiple çekimlenmiş bir fiil veya isim ile, onları gizli veya açık olarak bütünleyen unsur(lar)dan oluşan dil birimidir. Bu bakımdan cümle = yüklem, denebilir (Karademir, 2013: 220).

Türkçe gramer çalışmalarında cümleler; yapıları, anlamları, ögelerinin dizilişi (yüklemin yeri), bağlanışları ve yüklemelerinin türüne göre sınıflandırılmış; cümle, türleri ve unsurları için yapılan tanım ve tasniflerde, bunlar için kullanılan terimlerde birbirinden farklı yaklaşımlar sergilenmiştir (Tespitler için örnek olarak bk. Karahan, 1994; 2000; Tarıktaroğlu, 1996; Üstüner, 1998; Kara, 2012; Karademir, 2002; Kerimoğlu, 2006a, 2006b; Doğan, 2010; Bulak, 2013).

Yükleminin türüne göre yapılan sınıflandırmada cümleler, yaygın olarak *a. Fiil cümleleri*, *b. İsim cümleleri* olmak üzere iki başlık altında değerlendirilmiştir. Yüklemi fiil türünde söz veya söz grubu olan cümleler, *fiil*; isim türünde söz veya söz grubu olanlar, *isim cümlesi* olarak adlandırılmıştır. Geleneksel Türkçe dil bilgisi çalışmalarında bu iki cümle türü için yapılan tanımlarda dikkate değer bir yaklaşım farkı gözlenmemiştir (bk. Ergin, 1985: 403; Atabay, Özel, Çam, 1981: 76; Beserek, 1991: 48; Gencan, 1979: 83; Güneş, 1995:342; Banguoğu, 2000: 535; Koç, 1996: 526; Hengirmen, 1998: 363; Bilgin, 2006: 501; Karahan, 2005: 97; Delice, 2003: 142; Erkul, 2004: 47; Eker, 2006: 486; Karaağaç, 2009: 183; Özkan, Sevinçli, 2013: 157).

2. İsim Cümlesi

Türkçede isim unsurunun yüklemleşmesi, şeklen fiil kategorisine geçişle mümkün olur. Bu da ismin, sonuna aldığı bir isimden fiil yapma eki (Ali hasta+**lan**-dı) veya yardımcı /ek fiille (Ali hasta +ol-du/+i-di) gerçekleşir. Geleneksel Türkçe dil bilgisi çalışmalarında yüklemi *isim + i-* (<Eski Türkçe er-) *ek fiili +kip ekleri* ve *isim+ DXr* (<Eski Türkçe tur-ur) eki (Ergin, 1985: 314) yapısında olan cümleler yaygın olarak isim cümlesi olarak adlandırılır. İsim cümlesi yüklemine geniş/şimdiki zaman çekiminin 3. kişilerinde +DXr eki², diğer bütün çekimlerinde *i-* yardımcı fiili kullanılır.

Bununla birlikte Türkçede isim ve fiil cümlelerinin ayırımı bütünüyle açıklık kazanmış ve kabul görmüş değildir. İsim türünden unsurların ancak bir ek veya yardımcı/ek fiille yüklemleşebilmesi; diğer yandan çekimli fiillerden oluşan yüklemelerin de yapıcı bitmişlik ifade etmesi ve bu yönüyle isim özelliği göstermesi, konuyu tartışılmalı hale getirmiş, farklı yaklaşımlara zemin oluşturmuştur.

Örneğin, Ergin, kendisi de *isim cümlesi-fiil cümlesi* ayırımını yapmakla birlikte, bu ayırımı suni bulmuş ve fiil cümlesine karşıt olarak isim cümlesi adlandırmasının eğretiliğine şu sözlerle işaret etmiştir: “Bir fiil unsuru ihtiva etmesi itibariyle, şüphesiz, isim cümlesi de bir fiil cümlesinden başka bir şey değildir. Onun için bu cümleyi fiil cümlesinden büsbütün ayrı bir şey saymamak, bu cümlelerin fiil cümlesinin hususi bir şekli olduğunu unutmamak lazımdır” (1985: 403)³.

“Ana yardımcı fiilin yaptığı bildirmenin veya cümlelerindeki var oluş bilgisinin bir durum (isim) mu, bir yapma/ olma (eylem) mi olduğu ise, ayrı bir tartışma konusudur. ”sözleri ile konunun tartışılmalı yönüne işaret eden Karaağaç, *isim cümlesi-fiil cümlesi* ayırımını yüklemelerin içerik bilgisine bina etmiştir: “Var oluş bilgisi karşısında varlık da olay da, yani söz ve söz öbeği de cümle de aynı değerdedir. Bu yüzden, **varlık bildirmeleri, isim cümlesi; olay bildirmeleri ise birleşik çekim olarak bilinir: Ali idi. Ali okula geliyor idi**” (2009: 183-184).

Uğurlu, “Birleşik Fiil Üzerine” adlı çalışmasında, *birleşik fiil*, *ek fiil*, *isim cümlesi* ve *birleşik çekim* konularında kullanılan ölçütler ve yapılan açıklamalarda çelişkiler bulunduğunu, temel özellikleri itibariyle aynı grupta olması gerekenlerin birbiriyle ilgisiz, farklı terimlerle adlandırılarak sınıflandırıldığını, bu durumun konuyu anlama ve kavramada güçlükler doğurduğunu belirttikten sonra özetle şu tespitlerde bulunmuştur: Sözü edilen karışıklığı gidermenin yolu, tutarlı ve sağlam ölçütler geliştirmek ve kullanmaktır. Bugüne kadar yapılan tasnif ve açıklamaların yeterince aydınlatıcı olmamasının sebebi *birleşik fiil*, *ek fiil*, *isim cümlesi* ve *birleşik çekim* olarak adlandırılan dil birimlerini bütün yönleriyle, eksiksiz açıklama gayretidir. Oysa dil dışı dünyadakiler gibi, dildeki birçok olgu da bu anlamda eksiksiz açıklanamaz. Çözüm, eksikli açıklamaya razı olmaktan geçmektedir. Konunun anlam ölçütleriyle açıklanamayacağı açıktır. Sözü edilen konularda kullanılacak ölçüt, oluşma şekli (yapı) ve dizim yönünden olmalıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde isimlere getirilen Ø~i- (er-) ve Ø~Dir (tur-), anlam yönünden boşalmış olsa da birer fiilden ibarettir. Yapılan çalışmalar da bunların *olmak* anlamında birer fiil olduğunu, geçirdikleri ses ve anlam değişikliklerini tarihi metinlerin yardımı ile ortaya koymuştur. Dolayısıyla bunlarla kurulan birlikler de birer birleşik fiil oluşturur. Birleşik fiil kuran fiillerin zamanla ses değişikliğine uğraması, anlamını yitirmesi veya gerçek anlamının dışında kullanılması, birleşik fiil olmasına engel teşkil etmez. Oluşum

²+DXr eki, kimi zaman, *Bu benim kardeşim (Ø)*. *Söylediklerin çok doğru (Ø)*. örneklerinde olduğu gibi sıfır biçimle gösterilir. Göknel (2013: 143), bu durumu şöyle yorumlar: “‘Ahmet ev-de-dir’ dendiği zaman ‘Ahmet muhakkak evdedir’, ya da ‘Ahmet evde olabilir’ anlamları çıkar. Bu nedenle genelde ‘Ahmet evde’ deriz”.

³ Erkul da (2004: 50) Ergin’in bu görüşünü tekrarlamıştır.

⁴ Koyulaştırma tarafımızdan yapılmıştır.

şekilleri (yapı/dizim) nazara alındığında Türkçede sadece çekimli fiil ile kurulan yüklem çeşidinin mevcut olduğu sonucuna varılır. Dolayısıyla isim cümlesinden söz edilemez (Uğurlu, 2009; 399-412).

Konuyu tartışan araştırmacılardan biri de Vural'dır. Vural, "Türkçede İsim Cümlesi Meselesi" adlı çalışmasında konuyla ilgili mevcut yaklaşım farklılıklarına değinir ve özetle şu görüşleri ortaya koyar: İsim cümlesinin zarf tümleci, yer tamlayıcısı ve nesne alıp almaması konusunda araştırmacılar farklı yaklaşımlar sergilemektedir. Bu durum konunun öğretimini zora sokmaktadır. Ek fiilin fiillik vasfını esas aldığımızda, adına isim cümlesi denilen yapıların "fiil cümlesi"nin ne kadar ötesine düştüğünü sormak ve sorgulamak gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu durum, "isim cümlesi" adı verilen yapılarla ilgili olarak öteden beri zincirleme gelen bilgilere temkinli yaklaşmayı gerekli kılmaktadır. Ek eylem ögesi temel alındığında Türkçede yüklemine göre sadece fiil cümlesi varmış gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır.

Bu konudaki yaklaşım farklılıklarından kaynaklanan karmaşanın uzman bir heyetçe tartışılıp sağlıklı bir sonuca ulaştırılmasını dileyen Vural, sorunun çözümünde şöyle bir tasnifin de çıkış yolu olarak tartışılabileceğini belirtir: 1. *Yapı bakımından yüklem*: İster fiil ister isim cümlelerinde yüklemeler işletim ekleri ile tamamlanmış yapılardır. Kökü fiil olan yüklemeler de aldıkları işletim ekleri ile yapıca isim özelliği kazanırlar. **Bu açıdan bakıldığında yapı bakımından sadece isim cümlesinden söz edilebilir.** 2. *Anlam bakımından yüklem*: Hareket bildiren yüklemeler ve oluş bildiren yüklemeler olmak üzere ikiye ayrılabilir (Vural, 2009: 451-456).

Yukarıdaki veriler değerlendirildiğinde yüklemelerinin türüne göre cümle tasnifi konusunda şu farklı görüşlerin dillendirildiği görülür:

1. Türkçede yüklemının türüne göre **a. isim cümlesi, b. fiil cümlesi** olmak üzere iki tür cümle vardır.
2. Türkçede yüklemının türüne göre sadece **fiil cümlesi** vardır.
3. Türkçede, yapı esas alındığında, yüklemının türüne göre sadece **isim cümlesi** vardır.

Yine, isim cümlelerinin mahiyeti ile ilgili görüş farklılıklarının sadece bunlarla sınırlı olmadığını; isim cümlesi- fiil cümlesi ayırımında birleşen araştırmacıların bu sefer *-mAktA +kişi eki (gelmekteyim), -mAk gerek/lazım (gelmek gerek), -mA +iyelik eki+ gerek/lazım (gelmem gerek), -mAk zorunda/mecburiyetinde +kişi eki (gelmek zorundayım)* gibi birimlerle kurulu yüklemelerin mahiyeti ve dolayısıyla bu yüklemelerin teşkil ettiği cümlelerin öğelerine ayrılma biçimi gibi ayrıntılarda ayrı düştüklerini kaydetmek gerekir.

Bu arada, çeşitli yönleri ile tartışmalı olan *yüklemelerinin türüne göre cümleler* konusu, gerek liselere giriş gerekse üniversiteye giriş/yerleştirme sınavlarında doğrudan veya dolaylı olarak sorulmuştur (bk. <http://www.osym.gov.tr/belge/1-13550/2012-osys-lys-soru-kitapciklari-ve-cevap-anahtarlari-27-.html>; Yücesu, 2005: 255; Şengül, 2006: 248 vd.)⁵.

Tartışmalı bir konunun kişilerin hayat seyirlerini etkileyecek lise ve üniversite giriş sınavları⁶ gibi önemli sınavlarda soruluyor olması, onun yeterince tartışılmasını ve açıklık kazanmasını daha da önemli kılmaktadır. Yukarıda sıralanan görüşler de nazara alınarak konu aşağıda değerlendirilecektir⁷:

⁵ Yapılan taramalarda, isim cümlesi ile ilgili soruların azımsanmayacak oranda olduğu görülmüştür. Şu örnekler; ÖSS, ÖYS ve LGS gibi önemli sınavlarda sorulmuş sorulardan bazılarıdır:

Aşağıdaki cümlelerden hangisi, yüklemının çeşidine göre diğerlerinden farklıdır?

A) Yarınki kazdan bugünkü yumurta yeğdir. B) Hangi gün vardır akşam olmadık. C) Şubatın sonundan, martın onundan kork. D) Akıl için yol birdir (Cevap: D/ LGS-1996);

Hangisi isim cümlesidir?

A) Gözlerim uzaklarda bir yere takıldı kaldı. B) Geçmiş özlendi onlar her an. C) Bin bir hayal kurdu bir yudum zamanda. D) Sabahın ilk ışıkları körpecik yüreğimdeydi (Cevap: D/ LGS-1997) (akt. Yücesu, 2005: 233).

Aşağıdaki dizelerden hangisinin yüklemi ad soylu bir sözcüktür?

A) Ben köy öğretmeniym, bir bahçevanım B) Bütün köy çocuklarını getirin buraya C) Yalnızlıktan açarlar kimse bilmez onları D) Kaya diplerinde açmış çiğdemlere benzer E) Toprağı nasıl örtererseniz öylece örtün beni (Cevap: A/ ÖSS -1991);

Aşağıdaki dizelerin hangisinde yüklem, kelime çeşidi bakımından ötekilerden farklıdır?

A) Sen de çiçek açtın erkenden /Küçük zerdali ağacım B) Kar yine başladı yağmaya/Küçük zerdali ağacım C) Daha maviydi damarların/Küçük zerdali ağacım D) Bak kalın yapılı ağaçlara/Küçük zerdali ağacım E) Simdi okşar hafif hafif rüzgâr/Küçük zerdali ağacım (Cevap: C/ ÖYS-1987);

Bihruz Bey, yarım yamalak bir öğrenim görmüş, yirmi üç yirmi dört yaşlarında bir gençtir.

Yukarıdaki cümle ya da onu oluşturan sözcükler dilbilgisi açısından incelendiğinde aşağıdakilerden hangisi yanlış olur?

A) Bileşik isim cümlesidir. B) Birden çok belgisiz sayı sıfatı vardır. C) Yüklemine ek-fiilin geçmiş zaman eki vardır. D) "yarım yamalak" sözü ikilemedir. E) "öğrenim" sözü fiilden türemiş bir isimdir. (Cevap: C/ ÖYS-1993);

Güzel ve etkili konuşma, özel bir yetenek değildir. **Bu cümleyle ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi söylenemez?**

A) Olumsuz isim cümlesidir. B) Yapım eki almış birden çok sözcük vardır. C) Öznesinin birden çok sıfatı vardır. D) Yüklemi birden çok sözcükten oluşmuştur. E) Sıralı cümledir. (Cevap: E/ ÖYS-1994);

Dağ sonsuz yaratma gücünün simgesidir Anadolu'da. Anadolu insanının erdemi de, dağ gibi, yaklaştıkça görkemini, sonsuzluğunu kavratır bize. Üzerinde bunca insan barındırmış Anadolu, bir erdemler uygarlığıdır. Kıvrım kıvrım yolları tırmanıp o güzel insanlara kavuşunca erdem, beğenin ne olduğunu anlıyoruz.

Bu parçada aşağıdakilerden hangisine örnek yoktur?

A) Sıralı cümle B) Bileşik cümle C) Fiil cümlesi D) İsim cümlesi E) Devrik cümle (Cevap: A/ ÖYS-1996) (akt. Şengül, 2006: 250 vd.).

⁶Yapılan taramalarda, sadece bu konunun değil, birleşik cümle, ilgi zamiri gibi tartışmalı daha birçok konunun liselere giriş ve üniversiteye giriş/yerleştirme sınavlarında sorulduğu görülmüştür (bk. <http://www.osym.gov.tr/belge/1-13550/2012-osys-lys-soru-kitapciklari-ve-cevap-anahtarlari-27-.html>; Yücesu,2005; Şengül, 2006).

Değerlendirme

1. Dilin belirli kurallar/kanunlar çerçevesinde işlediği kabul edilen bir gerçektir. Ancak kanunları, diğer tabiat kanunları kadar istikrarlı değildir. Zira dil; psiko-sosyal özellikleri olan, göstergeleri büyük ölçüde nedensiz/ saymaca, çift eklemli⁸, dinamik, insani bir sistemdir. Kullanıldıkça her iki eklem boyutunda da değişim ve dönüşümler gerçekleşir. Bireysel üretimler ile zenginleşir, gelişir. Kullanıcı sayısı azaldıkça büzülür, son kullanıcısının ölmesi ile de tarihe karışır.

Dil birimleri, dil içi ve dil dışı bağlamlara göre yeni kimlikler, işlevler kazanır. Bir kısmı kesin bir sebep sonuç ilişkisinde açıklanmayan kural dışılıklar, düzensizlikler de, sestən söz dizimine, dilde önemli yer tutar⁹. İnsanların az çabayla, kısa yoldan meramını ifade etme gayretinde olduğu konuşma dili, ki bu, dilin en canlı, dinamik alanıdır, standart dile nazaran kuralsızlıklarla doludur.

İşte, dil bilgiciler; sürekli değişme, dönüşme, farklı işlevler kazanma, kategori değiştirme istidadında olan çok özellikli dil birimlerine göre sabit tanım elbiseleri biçmeye ve bu yapıları sınıflamaya çabalamaktadır. Ancak dilin çift eklemliliği ve zamansallığı, efradını cami pratik tanım ve tasnifleri neredeyse imkânsızlaştırmakta, tanım ve tasniflerde belli hareket noktalarını/bakış tarzlarını esas almayı zorunlu kılmaktadır. Böylece kişilerin, konuya art zamanlı mı eş zamanlı mı baktıklarına, yapıyı mı anlamı mı esas aldıklarına veya her iki şikkı mı hesaba kattıklarına göre, tanım, tasnif ve yorumları değişmektedir¹⁰.

Bununla birlikte belli hareket noktalarını/bakış tarzlarını esas almak da sorunu çözememekte, dil, psiko-sosyal, zamansal bir sistem olduğundan, dil birimleri için biçilen tanım elbiseleri ya dar ya geniş gelmekte, kategorik geçişkenlik (tür/kategori değiştirmeler), yapılan sınıflandırmaları zamanla anlamsız kılmaktadır. Böyle olduğu içindir ki, ana meselelerde dahi mutabakat sağlanamamakta; *kelime, cümle* gibi dilin en temel terimlerinin tanımları bile araştırmacıdan araştırmacıya değişebilmektedir¹¹. Bu arada, sadece dilin tabii yapısına yönelik yaklaşımlarda değil, suni olarak oluşturulan yazım ve noktalama kurallarının işleyişinde de ciddi farklılıklar gözlenmekte, konusu yazım hataları olan kimi yazılar, konusu yazım hataları olan başka yazılara malzeme teşkil edebilmektedir.

2. Dinamik dil birimlerini belli tanım ve tasniflere sıkıştırma, kesin kurallarla sınırlama gayretinde; genelde eğitim sistemi, özeldə sınav sistemi de önemli rol oynamaktadır. Zira Türkiye’de dil bilgisi öğretimi, özel koşullardan kaynaklanan kimi istisnalar hariç tutulursa, kalabalık sınıflarda yapılmakta (bk. Öğülmüş-Özdemir, 1995; Yaman, 2009), Türkçe Eğitimi ve Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde sınıf başına düşen öğrenci sayısı kimi zaman yüzü aşmaktadır. Hal böyle olunca, öğreticilerin, kalabalık sınıflarda dil birimlerinin yapı ve anlam boyutlarında gizli bilgileri yorumla(t)ma, her bir öğrenciyi muhatap alarak bu bilgileri zevk ede ede çok yönlü olarak birlikte işleme imkânı olamamakta, dil öğretiminde, genellikle, önemli bir kısmı eskimiş klişe tanım ve tasniflerle yetinilmektedir.

Aynı saikler, sınavları da büyük ölçüde şekillendirmekte, öğrencilerle birebir muhatap olma imkânı bulmadaki güçlük, nesnel ve eşit bir ölçme-değerlendirme yapamama endişesi gibi nedenlerden ötürü, sınavlar; her bir öğrencinin verilen dil birimlerinin yapı ve anlamlarına yönelik çok yönlü yorumlarını alma, dil disiplinine hâkimiyetini ölçme yerine, ölçme-değerlendirme kolaylığı/pratikliği esas alınarak tek cevaplı yazılı sorular şeklinde gerçekleştirilmektedir. Ancak öğrencilerden istenen cevapların çoğunun rahatlıkla tartışma konusu yapılabileceği, bu çalışmanın konusunu teşkil eden isim cümleleri ile ilgili sorular sorulardan da anlaşılmaktadır.

3. Dil ve birimlerinin çift eklemli, çok özellikli olduğu gerçeği ortada iken tek yönlü yaklaşımların her zaman eksik olacağı açıktır. Peki, çözüm ne olmalıdır?

Uğurlu’ya göre, dil dışı dünyadakiler gibi, dildeki birçok olgu da eksiksiz açıklanamaz. Çözüm, eksikli açıklamaya razı olmaktan geçmektedir. Konunun anlam ölçütleriyle açıklanamayacağı açık olduğuna göre dil bilgisi olgularını açıklamada *oluşma şekli (yapı)* ve *dizim* esas alınmalıdır.

Uğurlu’nun sosyal bilimlerin tabiatını¹² da ortaya koyan tespiti önemlidir. Zira her dil olay ve olgusuna dört başı mamur bir açıklama getirmek kolay değildir. Ancak kâğıdın iki yüzü mesabesinde olan

⁷-mAkTA +kişi eki, -mAk + gerek/lazım, -mA +iyelik eki +gerek/lazım, -mAk +zorunda/mecburiyetinde +kişi eki gibi birimlerle kurulu yüklemelerin mahiyeti konusu, *İsim Cümlelerinin Alabildiği Öğeler* konusunu daha çok ilgilendirdiğinden orada ele alınmıştır.

⁸ İnsan dilini oluşturan birimlerin anlam ve biçim/ses birlikteliği, anlamlı birimlerin biçim ve ses boyutunda bölünebilirliği ve bölünen birimlerin yeni birimler teşkil edebilme özelliği *çift eklemlilik* olarak ifade edilmektedir (bk. Karadüz, 2004; Kerimoğlu, 2014a: 44).

⁹ Türkçedeki düzensizlikler konusu için bk. Kerimoğlu, 2014b.

¹⁰ Türkçe dil bilgisinde, kişilerin kullandıkları terimlerin dünya görüşlerine göre farklılaşabilmesi ise ayrı bir konudur.

¹¹ Bu konudaki tespitler için bk. Kurudayıoğlu ve Karadağ, 2005; Karademir, 2002.

¹² Sosyal bilimler değişmez naslardan müteşekkil değildir. Sosyal bilimler çerçevesinde bilgi üretirken Hira’nın işaret ettiği şu gerçek de göz ardı edilmemelidir: “Sosyal bilimlerin dayandığı epistemolojik temel, modernizm eleştirilerine bağlı olarak sorgulanmaya hedef olmuş durumdadır. Sosyal bilimler, modernite sürecinde seslendirmeye çalıştığı evrensel doğrular yanında kendi içinde her zaman alternatif sesleri de barındırmıştır. Fakat muhalif sesler marjinal bir konumda, akademik faaliyetlerle sınırlı kalmıştır. Son zamanlarda bu marjinal eleştiriler, tarihten itibaren antropolojiden psikoloji ve sosyolojiye kadar geniş bir alana yayılmış ve sosyal bilimlerin daha önce dile getirdikleri evrensel doğrulara duyulan şüphe, ortak bir kanaat halinde belirmiştir. Böylece realist bir epistemoloji üzerine inşa edilen sosyal bilimlerin zemini kaygan bir hal almıştır. Kayganlaşan bu zemin, muhtelif sosyal bilimler tarafından yaygın bir şekilde eleştirilmeye başlanmış ve sosyal bilimlerin epistemolojik

göstergenin iki yüzünden birini kasten görmezden gelerek eksikli bir açıklamaya razı olmak da pedagojik açıdan sorunlu görünmektedir. Zira eğitimde tatmin esastır. Eksik bir açıklamanın tatminsizliğe ve dolayısıyla hazımsızlığa neden olacağı, bunun da ilgisizliği/sevgisizliği netice vereceği açıktır.

Biçim, zarf; anlam, mazruftur. Zarf, mazruf içindir. Biri araç, diğeri amaçtır. Aracı iltizam, amacı göz ardı etmek, amacın, yani anlamın, biçime nazaran, soyutluğuna, kaypaklığına rağmen, uygun bir yol değildir. Bize göre çözüm, sosyal bilimlerin tabiatıyla da çelişen, ya hep ya hiççi, toptancı ve tek cevapçı tutumlardan vazgeçmek, konuya yorumcu bir tavırla yaklaşmaktır.

Aşağıda, bazı cümleler yorumcu bir bakış açısı ile değerlendirilecektir:

1. *Ali hasta oldu.*
2. *Ali hastalandı.*
3. *Ali hasta idi.*
4. *Ali hastaydı.*
5. *Ali hasta Ø /dır.*

Daha önce de değinildiği üzere geleneksel Türkçe dil bilgisi öğretiminde isim cümlesi-fiil cümlesi ayırımında fazla ayrıntıya girilmez. Cümle, yüklemi basit veya birleşik bir fiilden oluşmuşsa, fiil; ek fiille yüklenmiş isim türünden bir söz veya söz grubundan oluşuyorsa isim cümlesi olarak kabul edilir. Bu bakış açısıyla, sıralanan cümlelerden ilk ikisi fiil; diğerleri ise isim cümlesi olarak değerlendirilir.

Cümlelerin yüklemeleri yorumlandığında edim bilimsel (pragmatik) ve yapısal şu tür bilgilere ulaşılır:

Edim bilimsel açıdan:

1 ve 2. cümlelerde konuşan, Ali'nin hasta olma olayına şahit olmuş, bu olayı haber vermektedir. 3 ve 4. cümlelerde konuşan, Ali'nin daha önce başlamış olan hastalık durumunu bildirmektedir. 5. cümlede konuşan Ali'nin hâlihazırdaki durumuna dikkat çekmektedir.

Yüklemlerin görünüş özelliklerine bakıldığında 1 ve 2. cümlelerde başlama; 3, 4 ve 5. cümlelerde bir devam bilgisi göze çarpmaktadır.

Taşıdıkları kavramsal değere gelince, sıralanan yüklemelerin, *fiil* kavramının ilk anlamını hatırlatan bir hareket, iş, kılış bilgisi değil, bir durum değişikliği bilgisi taşıdıkları görülmektedir.

Yapısal açıdan:

1. Ali +hasta +ol-du: özne +yüklem [*<isim +yardımcı fiil- bilinen geçmiş zaman eki +Ø (3. tekil kişi)*]
2. Ali +hasta +lan-dı: özne +yüklem [*<isim +isimden fiil yapan ek-bilinen geçmiş zaman eki +Ø (3. tekil kişi)*]
3. Ali +hasta +i-di: özne +yüklem [*<isim +ek fiil-bilinen geçmiş zaman eki +Ø (3. tekil kişi)*]
4. Ali +hasta+(y)+dı: özne +yüklem [*<isim +yardımcı ünsüz¹³ +Ø (ek fiil)-bilinen geçmiş zaman eki +Ø (3. tekil kişi)*]
5. Ali +hasta +Ø~dır: özne +yüklem [*<isim +bildirme eki +Ø (3. tekil kişi)*]

Görüldüğü üzere isim unsuru (hasta); 1. cümlede *ol-* yardımcı fiili ile, 2. cümlede isimden fiil yapan *+lan* -eki ile, 3. ve 4. cümlelerde *i-* ek fiili ile fiil kategorisine geçerek yüklenmiştir. Örnekler incelendiğinde yüklemelerin fiillik olgusu, fiilleşmeyi sağlayan unsurun görünürlüğü ve işlevselliği nispetinde belirgindir. Bu açıdan bakıldığında 1 ve 2. cümlelerin yüklemelerinde fiillik olgusu daha açıktır. Zira olmak fiili hem yardımcı ve asıl fiil olarak hem isim türevleri (olay, olgu, olur, olumlu, oldurgan...) ile işlektir. Aynı şekilde *+la(-n)-* eki de işlek bir isimden fiil yapma ekidir ve bu ekle yapılan fiiller Türkçede çokça kullanılmaktadır (canlan-, kanlan-, buzlan-...). 3. cümlede de *i-* fiili ayrı yazıldığından yapısal açıdan 1. cümleye yakın bir görünüm sergilemektedir. Ancak *i-* fiilinin tek sestem ibaret bir enklitik¹⁴ olması, tek başına kavramsal bir karşılığının olmaması ve türevsizliği¹⁵ onun fiillik özelliğini kavramsal olarak silikleştirmiş, böylece fiillik özelliği, daha çok yapısal düzlemde dil bilimsel bir özellik olarak işlev görmüştür. 4. cümlede *i-*

yapılarının, nasıl bir zeminden beslenerek şekilleneceği, kafaları meşgul eden önemli bir sorun haline gelmiştir. (...) Fenomenolojik okul, nesnel/objektif bilginin sosyal bilimler için uygun olup olmadığını sorgulayarak öznal/subjektif bilginin sınırlarının sosyal bilimlerin sınırlarıyla çakıştığı ve bundan dolayı da sosyal bilimlerin görevinin öznal bilgiye yönelik çalışmalar olması gerektiğini vurgulamışlardır" (2000: 81 vd.).

¹³ Ünlü-ünsüz arasında görülen bu *y* sesinin mahiyeti konusunda araştırmacılar arasında tam bir görüş birliği bulunmamaktadır. Ancak tarihi veriler, bu sesin; *babayıla, almalıydı, köseyimş, oturduyusa, gülleriyle, nürriyle, eliyile, buyıdı, silkinseyidün, hoşnüzluğuyısa, neyise, dünyâyısa* örneklerinde olduğu gibi, *ünlü +(y) +ünlü* bağlamında kaynaştırma görevi gördüğünü, zamanla söyleyişi ağırlaştıran vurgusuz ünlünün/ek fiilin düştüğünü, böylece *y* ünsüzünün bağlamının, *ünlü +(y) +ünsüz* şekline dönüştüğünü ortaya koymaktadır (Örneklerin alındığı kaynaklar ve konuyla ilgili farklı görüşler için bk. Karademir, 2011).

¹⁴Klitikler, fonolojik olarak başka bir kelimeye bağlı ancak gramer bakımından bağımsız olan, kelime ile ek arasında davranış gösteren, leksik anlamdan ziyade gramatikal anlamı olan biçim birimleridir. Bağlı bulunduğu kelimedenden önce gelen klitikler, proklitik (İngilizcedeki *the, a/an* gibi); sonra gelen klitikler ise enklitik (Türkçedeki *da* bağlacı, *mX* soru edatı gibi) biçiminde adlandırılır. Gramerleşme sürecinde kelimeler klitikleştiği gibi, klitikler de ekleşebilir (bk. Ercilasun, 2008: 40; Sarı, 2010: 594-615).

¹⁵ *Ne idüğü (<i-dük-ü) belirsiz kalıp ifadesindeki idük* türevidir.

yardımcı fiilin gizlenmesiyle yüklem fiillik özelliği iyice gözden kaybolmuş ve ancak morfo-sentaktik bir çözümleme ile anlaşılabilir.

5. cümlede durum biraz daha farklıdır. Zira +*dır* eki, *tur-* fiilinin geniş zaman çekiminden (*tur-ur*) gelişmeyle birlikte (bk. Savran, 2008), fiillik ve dolayısıyla çekimlenme kabiliyetini kaybetmiş, gerektiğinde kullanılan, çok işlevli bir dil birimi özelliği kazanmıştır¹⁶. Başka bir ifadeyle *i*-fiilinin *i-mek*, *i-di*, *i-miş*, *i-se*, *i-ken* gibi çekimlerine karşın +*dır*'ın eş zamanlı çekimlik böyle bir özelliği bulunmamaktadır. Hal böyle olunca, *Bu giden*, *Arkadaşım Ahmet'ti/ Ahmet'miş/Ahmet'se* <*Ahmet i-di/ Ahmet i-miş/ Ahmet i-se* örneklerindeki yüklem şekli bir fiillik (birleşik fiil) özelliği atfetmek ve bunu kısmen artzamanlı bilgileri de kullanarak izah etmek mümkünken aynısını *Bu, arkadaşım Ahmet(tir)*, *Benim adım, Ahmet(tir)* örnekleri için yapmak kolay görünmemektedir.

Sonuç

Dil birimlerini her zaman ak - kara karşıtlığında tasnif ve izah etmenin uygun ve mümkün olmadığı, bu bağlamda gri bir kesişim alanının da var olduğu, yani bir dil biriminin aynı anda karşıt özellikleri barındırabileceği kabul edilmelidir¹⁷. Konu bu çerçevede değerlendirildiğinde şunlar söylenebilir:

1. Fiiller; hareket (yürü-), iş (ör-), oluş (sarı-), durum (otur-) gibi kavramları bildiren; zaman, tarz, kişi bilgisi taşıyan kiplerle çekimlenen dil birimleridir. Bu tür sözlerin yüklem olduğu cümleleri *fiil cümlesi* olarak değerlendirmek tabiidir.

Öte yandan yüklem görevindeki bir fiil, şekilce bitmişlik/tamlık ifade eder. Böylece mastarlık özelliğini kaybeder ve bir isim unsuru gibi davranabilir, yerine göre grup kurabilir (ben yapmadım sözü, yanıyoruz nidası, uyuyor gibi...). İkinci bir çekime tabi tutulduğunda isim muamelesi görür ve ancak ek fiil olarak çekimlenir (gelecek *i-di*, gelecek *i-miş*... =*Ahmet i-di*, *Ahmet i-miş*...). Dolayısıyla bu açıdan, Vural'ın (2009) belirttiği üzere, bütün yüklem isim özelliği gösterdiğini de kabul etmek gerekir. Yani, çekimli bir fiilden oluşan bir yüklem için bu iki bilgi de doğrudur ve dil bilgisi öğretiminde uygun bir lisanla ifade edilmelidir.

2. İsimler, genel anlamda, somut veya soyut varlıkları, varlık ve eylemlerin türlü özelliklerini karşılayan göstergeler olup cümlede fiili gerçekleştiren veya fiile maruz kalan dil birimleridir. Çeşitli dil bilimsel unsurlar (ve, ile) da yapıcı isim kategorisinde değerlendirilir. *Ahmet koşuyor*, *Koşan Ahmet'tir* cümleleri isim-fiil karşıtlığını gösteren tipik örneklerdir. Edim bilimsel haber değerleri farklı olmakla birlikte, her iki cümlede de Ahmet eylem değil, eylemi gerçekleştirendir. Yüklem olmasından ötürü, ikinci cümlede Ahmet'in fiil olduğunu söylemek zihinlerdeki ontolojik kabullere terstir. Hal böyle olunca yüklemi isimlerden oluşan cümleleri *isim cümlesi* saymak tabiidir. Ancak dil bilimsel olarak isimlerin yardımcı fiillerle yüklemleştikleri de bir gerçektir. Bu tür yüklem kavramsal değer olarak fiillik olgusunu yansıtmalarına rağmen, yapıcı fiil kategorisinde değerlendirilmesi mümkündür. *Ali hasta oldu* gibi. Türkçe dil bilgisi öğretiminde yaygın kabul de bu yöndedir. Ancak ikisi de yardımcı fiille yüklemleşmelerine rağmen, *hasta oldu* yüklem fiil, *hasta idi* yüklem isim cümlesi saymak çelişkili bir yaklaşımdır.

Bizce *i-* fiilinin yukarıda değinilen özel durumuna dikkat çekilmek kaydıyla, *hasta i-*, *hasta ol-*, gibi yapılar aynı kategoride değerlendirilmeli, *i-* fiilinin gizlendiği *Hasta +(y)di/(y)miş* gibi yapılar da çözümlenerek [*hasta +(y) +i-di/miş* gibi] bu kategoriye dâhil edilmelidir.

Ek fiilin geniş zamanı ile çekimlenmiş yüklem ise, bu yapılar ek fiilin fiillik/çekimlenme kabiliyetini tamamen kaybedip eklediği/gizlendiği bilgisi verilerek [*evde+ (y) im*, *evde +sin*, *evde +(dir)*, *evde+(y)iz*, *evde +siniz*, *evde +ler/ evde +(dir)ler*], hem işaretledikleri kavramsal değer hem de yapısal olarak isim kategorisinde ele alınmalıdır.

3. İsim Cümlelerinin Alabildiği Ögeler

İsim cümlelerinin özne, zaman bildiren zarf tümleci (zaman tümleci), bulunma bildiren yer tümleci olması¹⁸ konusunda bir görüş birliğinin olduğu söylenebilir: Ancak, nesne, zaman bildiren zarf tümleci dışındaki zarf tümleçleri, yönelme veya ayrılma bildiren yer tümleçleri gibi ögeleri alıp alamayacağı konusunda görüş ayrılığı bulunmaktadır.

¹⁶+DXr eki, bir yandan bildirme işlevi ile isimleri yüklemleştirirken bir yandan da çekimli fiillere gelerek (geliyor +dur, gelecek +tir, gelmiş +tir) onlara *bildirmenin* yanı sıra, *kesinlik*, *kuvetlendirme*, *ihtimal* vb. ifade eden anlamlar katmaktadır. Yine Türkçede ekin, *Bir gürlüdüdür* koptu, *Bir türküdür* tutturmuş, *Ne zamandır* yoksun örneklerindeki gibi farklı kullanımlarına da rastlanmaktadır. Torun'a göre bu tür cümlelerdeki DXr'lı unsurlar, cümlelerin ögesidir (özne, nesne, zarf tümleci). Doğan'a göre bu unsurlar yardımcı cümle görevindedir. Bunlardan zarf manası verenler, *ki'si düşmüş birleşik cümle*; diğerleri *iç içe birleşik cümle* olarak değerlendirilmelidir (krs. Torun, 2006; Doğan, 2013).

¹⁷ Kavramsal değer olarak *fiil*, ancak şeklen *isim* özelliği gösteren *fiilimsiler* (Bizce *fiilimsi* terimi yaygın, ancak yanlıştır. Çünkü burada *fiili* andıran *isimler* değil, *ismi* andıran *fiiller* söz konusudur. Dolayısıyla terimin *fiilimsi* değil *isimsi* olması daha makul görünmektedir.) buna en tipik örnektir.

¹⁸ Örnek: *Ali Bey (özne) iki yıldan beri (zaman bildiren zarf tümleci) burada (bulunma bildiren yer tümleci) öğretmendir (yüklem).*

Ayrıca -mAktA +kişi eki, -mAk gerek/lazım, -mA +iyelik eki +gerek/lazım, -mAk +zorunda/mecburiyetinde +kişi eki gibi birimlerle kurulu cümlelerin mahiyeti (isim cümlesi mi, fiil cümlesi mi sayılacağı) ve öğelerine ayrılma biçimi, dolayısıyla anılan öğeleri alıp almaması da tartışma konusudur.

Aşağıda bu tartışmalı konular sırayla ele alınacaktır:

Nesne¹⁹

Türkçe söz diziminde en sorunlu ve tartışmalı cümle unsurlarından birinin nesne olduğu bilinen bir gerçektir (Bu konudaki tartışmalar için bk. Doğan, 2010: 225-230). Nesnenin tartışmaya medar yönlerinden biri de isim cümlelerinde bulunup bulunmamasıdır.

Geleneksel Türkçe dil bilgisi çalışmalarında yaygın kanaat, nesnenin sadece yüklemi geçişli fiillerden oluşan cümlelerde bulunduğu, geçişsiz fiil cümleleri ile isim cümlelerinde nesnenin bulunmadığı yönündedir (bk. Banguoğu, 2000: 535; Delice, 2003: 139; Demir, Yılmaz, 2005: 210; Ediskun, 1999: 349; Eker, 2006: 456; Ergin, 1985: 403; Erkul, 2004: 50; Gencan, 1979: 83; Karaağaç, 2009: 184; Karahan, 2005: 12, 15; Koç, 1996: 526-527; Özçelik, Erten: 2011: 221; Özkan, Sevinçli, 2013: 140).

Ancak, *borçlu, teşvik, taltif, teşrif, istikbal...* gibi sınırlı sayıdaki isimlerden oluşan yüklem tipleri konusunda araştırmacılar farklı görüşler sergilemektedir.

Örneğin, Demir, Yılmaz (2005: 210), Karahan (2005:98), Özkan, Sevinçli (2013: 140), Erkul (2004: 50), Gülsevin (2011: 1182) gibi araştırmacılar, bu tür cümlelerdeki yüklem ekli birimleri nesne sayarken²⁰ Özçelik, Erten, bu yaklaşımın yanlış olduğuna şöyle dikkat çekmişlerdir: “İsim cümlelerinde nesne dışında bütün cümle öğeleri bulunabilir. Yalnız, *teşvik, taltif, teşrif, istikbal, borçlu...* gibi isimler, yüklem durumu eki almış bir isimle *et-, eyle-, ol-* yardımcı fiillerinden birini alarak birleşik fiil oluşturduklarında daha sonra yardımcı fiillerini düşürerek bir kısaltma grubu (yüklem durumu grubu) şeklinde kullanılabilirler. İsimler nesne alıyormuş gibi görünebilirler; buna dikkat edilmelidir” (2011: 221).

Şu benzer uyarı da Karaağaç’a aittir: “İsim cümlesi, bir bildirme cümlesi olduğu için bu cümlede bir olma veya yapma söz konusu olmadığı için nesnesizdir. Bazı yapma hali öbekleri, yanlışlıkla nesne olarak değerlendirilmemelidir. İstanbul fatihi, büyük hükümdarlığını böyle bir babanın oğlu oluşuna borçludur.; Bu dünya hayatını terk, her şeyin sonu değildir²¹” (2009: 193).

Öte yandan “Türkçede İsim Cümlelerinde Nesne” adlı çalışmasında söz konusu farklı görüşleri tartışan Musa (2014: 985-995), başta *borçlu* sözü olmak üzere, *yüklemi, temin, tashih, takdim, tahkir, tatmin, teşrif, tesbih, teslim, tahmid, tehdit, ikna, izah, ifşa, ispat, kabul, haiz, müteakip, mündemiç, içkin, telafi, feda* gibi kelimelerden oluşan isim cümleleri ile yüklem isim fiil ve nadiren de sıfat fiil olan isim cümlelerinde nesnenin bulunabileceğini çeşitli örnekler üzerinden ortaya koymaya çalışmıştır.

Musa’nın verdiği örneklerden bazıları aşağıdaki gibidir²²:

Başarımı düzenli çalışmaya borçluyum; Bu vatan (...) Kendini tarihe verenlerindir; İlim kendin bilmektir; Meğer bu hocamı son görüşüm imiş; Bay Alkol’ü takdimimdir; Bu ümit, (...) vuku bulduğunu kabuldür.; Bir yiğit kişi (...) kuvveti haiz mi?; Tek bildiği şey, herkesi tenkittir; İşi gücü beni tehdittir; Önemli olan, bunu ispattir; Bizi mutlu eden şey, töreni teşrifinizdir; Cenaze merasimi, ikindi namazını müteakiptir; Dinin yapmaya çalıştığı şey, insanı tashihtir; Yabgu (kelimesi), (...) anlamlarını da mündemiçtir; Bunu yapmasının sebebi, sadece kendi merakını tatmindir; Aşk, sevilen kadın için kendini fedadır; Bana seni gerek seni²³.

Boz ise, şu cümlelerdeki yönelmeli unsurları Nesne tümleci olarak değerlendirmiştir: *İstihza sesine hâkimdi; Salih okumaya meraklıdır; Gurul üyelerine haber var (...); Oyun içinde oyunlara itirazlar var* (Boz, 2007: 78 vd.)²⁴.

Kelime grubu, “birden fazla kelimeyi içine alan, yapısında ve manasında bir bütünlük bulunan, dilde bir bütün olarak muamele gören bir dil birliğidir²⁵” (Ergin 1985:374). Kimi kelime grupları (kısaltma grupları) daha geniş birliklerden kısaltma yoluyla oluşmuşlardır. Türkçe söz diziminde her kelime grubu en küçük söz dizimsel yapıya ulaşana dek kendi içinde çözümlenir. Fiilimsi grupları çözümlenirken cümle muamelesi

¹⁹Bu çalışmada cümle öğelerinin adlandırılışı geleneksel Türkçe dil bilgisindeki daha çok dış yapıyı esas alan yaygın adlandırmaya göre yapılmıştır. Ancak, anlam/işlev esas alındığında verilen kimi örneklerin ad değiştirebileceğini, örneğin, yer tümleci olarak gösterilen bir ögenin zarf tümleci kategorisine dâhil edilebileceğini belirtmek isteriz (Örnek olarak bk. Göknel, 2013: 35; Üstüner, 1998).

²⁰Sayılan araştırmacılar, nesne alabilen *isim yüklem* çoğunlukla *borçlu* kelimesini örnek göstermişlerdir.

²¹Karaağaç, aynı eserinin 184. sayfasında bu görüşünden farklı olarak şöyle der: “Geçişsiz bir eylemle kurulmuş fiil cümleleri ile isim cümlelerinde nesne bulunmaz. *Borçlu ol- birleşik fiilinden kısaltıldığı için, borçlu sözünün yüklem olduğu isim cümlesinde nesne olur: hayatımın en güzel yıllarını Lefke’ye borçluyum.; Sana sağlığını borçluyum.*”

²²Tarafımızdan uzun örnekler kısaltılmış, araştırmacının nesne saydığı unsurlar koyulaştırılmıştır.

²³Boz’a (2012: 149 vd.) göre, bu yapıda *sen*, öznedir. *İ* belirlenim/belirtme işlevi ile kullanılmıştır. Kurnaz (2009: 159) da benzer bir tespitte bulunmuştur. Kurnaz’a göre, *seni gerek* yapısında *sen* zamirine gelen *i* Türkçede çok sayıda örneği olan ve zamirlere gelen pekiştirme ekidir (*seni gerek: sadece sen gereksin*). Bizim de görüşümüz, söz konusu ekin vurgulama/ pekiştirme işlevi ile kullanıldığı yönündedir.

²⁴Boz’un geleneksel dil bilgisindeki kabullerden farklı olan bu tespitini tartışmak konumuzun dışındadır. Örnekler, isim cümlelerinde nesne tümlecinin var olabileceğini kabul eden farklı bir görüşün varlığına dikkat çekmek için alınmıştır.

²⁵Bu konudaki farklı terim, tanım ve tasnifler için bk. Gökdayı, 2010: 1297-1317.

görür ve ögelerine ayrılır. Bunu *girişik birleşik cümle* olgusunu, dolayısıyla, fiilimsi gruplarının yancümle oluşturduğu düşüncesini kabul etmeyen araştırmacılar da yapar (Örnek olarak bk. Karahan, 2005: 111 vd.).

Durumu yorumu açık bazı örnekler (borçlu, müteakip, mündemiç, içkin) istisna edilirse, yukarıda tartışma konusu olan örneklerin önemli bir kısmı yardımcı fiilin düşmesi ile şekillenen kısaltma grupları görünümündedir. Diğer bir kısım örnekler de fiilimsi gruplarından oluşmaktadır.

Hiç şüphesiz isim kategorisindeki bir unsura nesne isnadı kolay hazmedilecek bir yaklaşım değildir. Yine *kelime grupları bölünemez, tek öge olarak muamele görür* kabulünü aşmak da güçtür. Ancak *Bu başarımı iyi günde, kötü günde hep yanımda olan aileme borçluyum; Sadece güzelliğimi değil, maddi ve manevi bütün varlığımı ben, Rabbime borçluyum* gibi cümlelerde nesnenin olmadığını, kelime grubunun birlikte alınması gerektiğini iddia etmek de aynı derecede hazmı zor bir yaklaşımdır. Zira isim cümlelerinde nesne ve yönelme bildiren yer tümleci bulunamayacağını, kelime grubunun tek unsur olarak değerlendirilmesi gerektiğini kabul eden görüşe göre bu cümlelerin ögelerine ayrılması şöyle olur:

(Ben: özne) *Bu başarımı iyi günde kötü günde hep yanımda olan aileme borçluyum* (yüklem).

Sadece güzelliğimi değil, maddi ve manevi bütün varlığımı ben (özne) *Rabbime borçluyum* (yüklem).

Görüldüğü üzere böyle bir çözümlemede;

Bu başarımı iyi günde kötü günde hep yanımda olan aileme borçlu

Sadece güzelliğimi değil, maddi ve manevi bütün varlığımı Rabbime borçlu şeklinde, yönelmeli kelime grupları ortaya çıkmaktadır. Bu tarz bir çözümü önerenlerin, çözümlerinin yegâne çıkar yol olduğunu ispat eden deliller getirdiğine rastlamadığımız gibi, böyle bir ayırımın aşağıdaki ayırımdan daha makul ve anlaşılabilir olduğunu iddia etmek için yeterli delilin olduğunu da sanmıyoruz:

(Ben: özne) *Bu başarımı (nesne) iyi günde kötü günde hep yanımda olan aileme (yer tümleci) borçluyum* (yüklem).

Sadece güzelliğimi değil, maddi ve manevi bütün varlığımı (nesne) ben (özne) Rabbime (yer tümleci) borçluyum (yüklem).

Benzer durum fiilimsilerin yüklem olduğu cümleler için de geçerlidir. *Onun işi gücü sürekli bana cevretmektir.* şeklindeki bir cümle, *fiilimsi gruplarının yüklem olduğu cümlelerde yüklem, grubun bütünüdür* düşüncesi ile hareket edildiğinde ögelerine, şöyle ayrılır:

Onun işi gücü (özne) sürekli bana cevretmektir (yüklem).

Daha sonra da fiilimsi grubunun ögeleri belirlenir:

Sürekli (zarf tümleci) bana (yer tümleci) cevret- (yüklem)

Yine, böyle bir ayırımın da,

Onun işi gücü (özne) sürekli (zarf/zaman tümleci) bana (yer tümleci) cevretmektir (yüklem). şeklindeki bir ayırımdan çok daha makul olduğunu söylemek güçtür. Zira zaten bir sonraki safhada fiilimsi grubu aynı şekilde ögelerine ayrılacaktır.

Bu verilere göre, isim cümlelerinde nesnenin bulunması konusunda istisnai örneklerin varlığını kabul etmenin, en az kabul etmemek kadar makul görüldüğü söylenebilir.

Zarf Tümleci

Türkçe dil bilgisi çalışmalarında yaygın kanaat, isim cümlelerinde (seçimlik bir öge olarak) zarf tümleçlerinin bulunduğu yönündedir (Örnek olarak bk. Banguoğu, 2000: 535; Bilgegil, 2009: 43 vd.; Delice, 2003: 140; Ergin, 1985: 403; Erkul, 2004: 49; Karahan, 2005: 12, 15; Koç, 1996: 526-527; Özçelik, Erten: 2011: 221; Özkan, Sevinçli, 2013: 158). Karşılaştırdığımız kaynaklar içinde konuyla ilgili farklı görüş, Karaağaç'a aittir. Karaağaç'a göre isim cümlelerinde zaman bildirenler dışında zarf tümleci bulunmaz (2009: 184, 195, 204).

Öncelikle araştırmacıların isim cümlelerinde zarf tümleci olarak belirledikleri unsurlardan örnekler sunulacak, daha sonra konu kısaca değerlendirilecektir. Aşağıda koyu punto ile verilmiş unsurların, araştırmacılar tarafından zarf tümleci olarak kabul edildiği anlaşılmıştır:

*Dayım o gün hastaydı; Ay, sudan çıkmış gibi tertemiz, bembeyazdı*²⁶ (Özçelik, Erten: 2011: 222).

O çocuk, zekâca bundan üstündür; Haydar, ilmen hepimize faikdir; Bu kitaba fazla ihtiyaç var. Suçlular, polislerden 50 metre ilerdeydi; Bugün, ser-tâ-be-pâ halk-ı cihan mesrûrüşşâdandır (Bilgegil, 2009: 40 vd.).

Evcilmiş fesleğenler kediler gibi;

Topraktan öğrenip kitapsız bilendir.

Hoca Nasreddin gibi ağlayan

Bayburtlu zihni gibi gülerdir (Bilgin, 2006: 502).

Türk vatanseverliğinin birinci farkı vatan savunması karşısında her işi bırakarak silah altına koşmaktır (Eker, 2006: 457).

²⁶ Çalışmada yüklem olarak *hastaydı; tertemiz, bembeyazdı* kelimelerinin altları çizilmiştir. Dolayısıyla Araştırmacıların, *o gün ve sudan çıkmış gibi* sözlerini zarf tümleci olarak kabul ettikleri anlaşılmaktadır.

Yükselmek isteyenlere **pervaz için** feza daima küşadedir; Halk **bizim için** hala o eski meçhul... **Bizim için** hala o çözümler bilmece (Gencan, 1979: 107 vd.)²⁷.

O benim milletimindir **ancak**; Ruhumun senden **ancak** şudur emeli; **Bu anda, büyük Türk milletinin bir ferdi olarak**, bu mutlu güne kavuşmanın en derin sevinci ve heyecanı içindeyim; Bunda, muvaffak olacağımıza **asla şüphem yoktur**; **Ne mutlu Türküm diyene**²⁸ (Karaörs, 2005: 243; 256; 276, 280, 282).

Buna kesinlikle imkân yok; **Akılda o nuru görmeye kudreti yoktu**; **Bugün sana vazife var**; **Soğuk algınlığma, kırıklığa birebirdir üstat**²⁹ (Boz, 2007: 78-93).

Görüldüğü üzere araştırmacılar Türkçe dil bilgisinde isim cümleleri olarak kabul edilen cümlelerdeki *benzerlik* (sudan çıkmış gibi), *mukayese* (zekâca), *miktar* (50 metre, ne, ser-tâ-be-pâ), *durum* (vatan savunması karşısında her işi bırakarak) bildiren sözleri *zarf tümleci* olarak değerlendirmişlerdir.

İsimler somut-soyut varlıkları ve onların türlü durumlarını; fiiller varlıkların iş, oluş, hareketlerini karşılırlar. Zarflar ise daha çok fiillerin anlamlarını sınırlayıcı işlevler görürler. Dolayısıyla *isim yüklem*lerin, *fiil yüklem*lerinki kadar zarf tamlayıcılarının olmayacağı açıktır. Ancak isim cümlelerinde zaman bildirenler dışında zarf tümleci olmadığını kabul etmek de güçtür. Örneğin, aşağıdaki cümlelerde kalın punto ile verilen unsurları zarf tümleci saymak, saymamaktan daha az makul olmamalıdır:

İşte, bana herkesin içinde kızdığından dolayı sana dargınım; **Sizin için** /üç gündür buradayım; **Şimdi/tek başıma** Ankara sokaklarındayım; **Ali, dün /çok** hastaydı; **Yemekleriniz çok** güzeldi; **Söylediklerinizi yapmadığından /o kadar** mahcubum ki; **Senden hiç de** hoşnut değildi; **Bana göre / bu hiç de** güzel değil; **Elbiseleri baştan ayağa ıslaktı**; **Öğrenciler, öğretmenlerine bütün varlıkları ile** müteveccihlerdi; **Başları hep eğikti**; **Başbakan gelecek diye** sokaklar tıklım tıklımdı; **Bu gidişle** sonun kötü; **Fazla konuşmaya (konuşmak için)** vakit yoktu; **Ahmet söylemişe/ elbette** doğrudur; **Dükkanlar o gün / müşteri için/ hep** açıktı; **Neden/ böyle** hırçınsin? / **kızgınsin? / ağlamaklısın?**; **Niçin** paramız hiç yok?; **Çok konuşmasından** mustaribim, **Buradan geçmek kesinlikle yasaktır**...

Yer Tümleci

Bulunma bildiren yer tümlecinin isim cümlelerinde bulunabileceği konusunda bir görüş birliğinin var olduğu söylenebilir. Yönelme ve ayrılma bildiren yer tümleçleri konusunda ise farklı görüşler mevcuttur. Yaygın görüş, bu tümleçlerin seyrek de olsa isim cümlelerinde bulunabileceği yönündedir. Bu görüşte olanların isim cümlelerindeki yer tümleçleri için verdikleri örneklerden bazıları şöyledir:

Orası **bu köye dört saat değil** (Özçelik, Erten: 2011: 222).

Rıfat Çiğ, **Adana Öğretmen Okulu'ndan** mezundur; **Bu adamın aklından** zoru var; (...) onların **bizden** hiçbir farkı yoktur (Bilgegil, 2009: 39, 40).

Çirkine çıramız söniştür bizim; Hepimiz öleceğiz, **ahlanıp vahlanmaya** ne gerek var?; **Umuda, ışığa, karanlığa /apansız bir doğuma/ çoğul'a** hazır musun!; (...) herkesin şimdilik hakkı vardır **hüzünlenmeye** (Bilgin, 2006: 475, 477, 492).

Hâlbuki, **bu sergilerin getireceği sanat ve güzellik terbiyesine** bilhassa biz muhtacız; **Kendi kendileriyle dolu olanlarda/ başkalarına yer** yoktur; **Güneşe, yağmura, her şeye karşı en basit koruma tertiplerinden yoksun idiler** (Karahan, 2005: 30, 98).

Denize bakmaktadır; **O şimdi, bize** geliyordu; **Ben size ilk gelenim, Bana var, sana yok; Bana gerek; İzmir'den** hiç haber yokmuş; **Mektup Ahmet'ten** değilmiş; **Biricik çaremiz, buradan** gitmektir; **O şimdi kapıdan** çıkıyordu; **O bizden** değildir; **Bir yıl on iki aydan** ibarettir; İlk işimiz **buradan** uzaklaşmaktır (Ediskun, 1999: 353-357).

²⁷Gencan, *bizim için*'i ilgeç tümleci olarak değerlendirmiştir.

²⁸Karaörs, bu cümlelerin unsurlarını şöyle belirlemiştir: *Ne (ölçü bildiren zarf) mutlu (yüklem) Türküm diyene (özne)*. Karaörs'e göre *Türküm diyene* sıfat fiil grubunun sonundaki *e*, seslenme unsuru; *Türküm*, iyelik grubudur. *Türk*, grubun tamlananı; *-m*, iyelik eki; *-ü-*, yardımcı sestir.

Tokatlı'nın aynı yapıyı çözümlemesi ise şöyledir: *Ne (fail: özne) mutlu(dur) (yüklem) Türküm diyene (yer tamlayıcısı)*.

Bizce *Türküm* ifadesi, *benim Türk +(ü)m* tamlamasından değil, *Ben Türk +üm* cümlesinden kısaltmadır. Dolayısıyla sondaki *+m*, iyelik eki değil, ek fiilin geniş zaman 1. kişi ekidir.

Ne mutlu Türküm diyene, iyi dilek ifade eden seslenmeli bir kısaltmadır. *Ne mutlu +yönelmeli isim* Türkçede bir kalıp ifadedir (*Ne mutlu sana/ bana/ona... Ne mutlu sana! Böyle bir oğlun var.*). Yapıyı bu haliyle öğelerine ayırmak çözümü zorlaştırmakta ve araştırmacıları, yönelmeli söz grubunu veya pekiştirme zarfını özne sayma gibi hatalara düşürmektedir.

Dolayısıyla ancak mevcut yapının mesajı doğrultusunda, eksik unsurlar tamamlanarak bir çözümlene yapılabilir. Mevcut yapı ve mesajı doğrultusunda eksik unsurların tamamlanmasının birden fazla şekilde olması da mümkündür. Bu doğrultuda çözümlene şöyle olabilir:

Ne mutlu Türküm diyene devrik yapısı önce *Türküm diyene ne mutlu!* şeklinde düz hale getirilmeli, daha sonra eksik unsurlar şu vb. şekillerde tamamlanmalıdır:

Ben Türküm diyene (Kendini Türk sayan, Türklük bilincinde olana/olanlara) (yer tümleci)/ **mutluluklar** olsun (yüklem).

Ben Türküm diyene (yer tümleci) ne (pek/çok) **mutlu(luklar)** (özne) / (var) (yüklem)!

Ben Türküm diyen(ler) (özne) / hep-çok **mutlu** (zarf tümleci) (yaşasın!) (yüklem) = **mutlu** olsun (yüklem)...

²⁹ Boz, bu cümlelerdeki yönelmeli unsurları, *İçinlik ve mahsusluk belirteci* olarak adlandırmıştır.

Evine, eşyalarına, kocasına, kedilerine ve şişman, komik çocuğuna çok bağlı. (...); Bir ufuktun ki gönlüm, gözüüm sana muhtaçtı; Biz şimdi, başka yeni bir ahenge bağlıyız; Garibim, her taraf bana yabancı (Özkan, Sevinçli, 2013: 150, 157, 225, 266).

Ergin ve Karaağaç ise bulunma bildiren yer tümleçleri dışındaki yer tümleçlerinin isim cümlelerinde bulunamayacağını bildirmişlerdir.

Ergin ve Karaağaç'ın konuyla ilgili ifadeleri aşağıdaki gibidir:

"Nesne unsuru, tabii, isim cümlelerinde de bulunmaz. Yer tamlayıcılarından da yalnız lokatiflisi bulunur. Demek ki isim cümlesinin unsurları predikat, fâil, zarf ve lokatifli yer tamlayıcısı'dır" (Ergin, 1985: 403).

"Yaklaşma ve uzaklaşma çekimli yer tamlayıcıları, isim cümlelerinde bulunamaz. İsim cümlesinde bir eylem söz konusu olmadığı için, isim cümlesinin bildirdiği var oluş bilgisinin yaklaşma ve uzaklaşma bilgilerine ihtiyacı olmadığı için, bu haller kullanılmaz. Var oluş, bulunma hali için geçerli olduğundan, isim cümlelerinde, ancak bulunma hali ekli yer tamlayıcıları bulunabilir. Kısacası, varoluş ve bildirme için yaklaşma ve uzaklaşma, bir özellik olamaz; ama bulunma, bir yerde olma bilgisi, var oluş ve bildirmenin temel özelliklerindedir. Sergide, en sevdiği kitaplar vardı.; Az önce konuştuğum kişinin yanında, şehir dışından biri vardı. Yaklaşma ve uzaklaşma çekimli kısaltma öbeklerinin yüklem olduğu isim cümleleri yanlış değerlendirilerek, bunlar, yaklaşma ve uzaklaşma çekimli yer tamlayıcıları olarak görülmemelidir: Arkadaşımız, çok cana yakınmış.; Ben sana mecburum.; Dost elinden uzaktayım" (Karaağaç, 2009: 194, ayrıca bk. 184, 204).

İsim cümlelerinde, fiil cümlelerinde olduğu kadar bir yaklaşma ve uzaklaşma bilgisine ihtiyaç duyulmayacağı, bu nedenle yönelme ve uzaklaşma bildiren tümleçlerin isim cümlelerinde daha az bulunacağı açıktır. Ancak *"Yaklaşma ve uzaklaşma çekimli yer tamlayıcıları, isim cümlelerinde bulunamaz."* şeklindeki bir iddia da dilin istisnaları bol ve değişken tabiatı karşısında sürdürülebilir görünmemektedir. Zira *Mektup Ahmet'ten* değilmiş (Ediskun, 1999: 353-357)³⁰ gibi zorlama örnekler hariç tutulursa, yukarıda sunulan örneklerin önemli bir kısmı için yer tamlayıcısı/ tümleci dışındaki bir adlandırma, ondan daha makul olmayacaktır. Benzer durum, aşağıdaki örnekler için de geçerlidir:

Yunus, *Hakk'a* âşiktir; Beni götürmediğin için *sana* kırgınım/ kızgınım/ dargınım; *Ona* eskiden beri vurgundu; *Bu simaya* aşınayım; *Gülmene* hastayım; *Gitmene* taraftarım; *Yapacağına* kaniyim; Alışığım *bu tür sorulara*; *Ona* bütün varlığımızı borçluyuz. Bal ile kaymak isteyen, *akçesine* kıymak gerek; *Ali'ye* artık bir eş gerek; *Bize* yiyecek, içecek lazım; *Başkanlığa* adayım; *Ankara'ya* 40 km var. Bu *size* daha uygun; Bu suikast doğrudan doğruya *ona* yöneliktir; Bu *size* aittir; Burada herkes *birbirine* dosttur. *Bir yardımcıya* ihtiyaç vardı; *Ellere* var *bize* yok mu?; Sağ eli *direğe* bağlıydı; *Eve* gidiyor gibisin; Herkes *ona* yabancıydı. Yaptığın, *canlıya* eziyetler; *İsyan edene* merhameti yoktu; *Kimseye çocuklara* şefkatli kollarınız umuttur; Kürekler *duvara* dayalıydı; *Levhalar duvara* asılıydı; Mahkeme *kadıya* mülk değildir; Mal *adama* hem dost hem düşmandır; Börekten *bana* yok mu?; *Sana* bu az bile; "Senin *bana* gönlün var gibi gibi"; *Hicaza* sefer var; *Bu işe* çok yatkındı; "*Yâre*, gizli sözlerim var"; *Senden* hiç hoşnut değildi; *Sizden* kat'i ricamızdır; *Ondan /sana* hayır yok; *Bundan* emindi...

Yukarıdaki cümlelerden *Ellere var bize yok mu?; Sana bu az bile* gibi örneklerin şöyle çözümlenmesi mümkündür:

[o şey(den³¹): özne] *Ellere* (yer tümleci) var (yüklem) *bize* (yer tümleci) yok mu? (yüklem)

Sana (yer tümleci³²) bu (özne) az bile (yüklem)

İsim cümlelerinde yönelme bildiren yer tümleci bulunmaz düşüncesiyle bu cümlelerdeki yönelmeli unsurları *Sana bu; Ellere* (yer tümleci) var şeklinde kendilerinden sonrakilerle birlikte kelime grubu olarak almak mümkün ve makul görünmemektedir.

Eve gidiyor /gidecek gibisin; Sağ eli *direğe* bağlıydı gibi örnekler ise şu iki yolla çözümlenebilir:

1. Sağ eli (özne) *direğe* bağlıydı (yüklem)

direğe / bağlı: yönelme grubu.

2. Sağ eli (özne) *direğe* (yer tümleci) bağlıydı (yüklem)

1. (sen: özne)/ *Eve* gidiyor/gidecek gibisin (yüklem)

Eve gidiyor / gibi: edat grubu

Eve gidiyor/gidecek: sıfat fiil grubu

2. (sen: özne)/ *Eve* (yer tümleci) gidiyor/gidecek gibisin (yüklem)

gidiyor/gidecek gibi: edat grubu

Son iki örnek tipleri ile ilgili belirtilen çözümlenme yollarından birini büsbütün yanlış saymak için de bize yeterli neden bulunmamaktadır.

³⁰*Mektup Ahmet'ten* değilmiş cümlesinin olumsuzluğu, *Mektup Ahmet'ten*miş. şeklindedir. Değil olumsuzlama edatını tek başına yüklem olarak almak bize doğru bir tespit değildir. Yüklem, *Ahmet'ten* değilmiş şeklinde olmalıdır.

³¹-*DAn* ekli bu tür unsurların söz dizimsel işlevi ile ilgili farklı görüşler için bk. Boz, 2009.

³²Anlam/işlev esas alındığında *Sana bu az bile*. cümlesindeki *sana* unsurunun *senin* için anlamıyla zarf tümleci olarak alınması da mümkündür.

Sonuç olarak; isim cümlelerinde istisnai olarak nesnenin; bulunma bildiren yer tümleçlerinin yanı sıra, seyrek olarak yönelme ve nadiren ayrılma bildiren yer tümleçlerinin; zaman bildiren zarf tümleçlerinin yanında miktar, sebep, durum vb. bildiren zarf tümleçlerinin de bulunabildiği söylenebilir. Kimi unsurların mevcut söz dizimsel konumlarını başta kısaltmalar olmak üzere türlü dil olayları neticesinde kazanmaları, onların tümleşmesine ve tümleşme olarak değerlendirilmesine engel teşkil etmemelidir.

-mAdA/-mAktA +kişi eki; -mA +iyelik eki +gerek/lazım, -mAk +gerek/lazım, -mAk +zorunda/ mecburiyetinde +kişi eki gibi birimlerle kurulan cümlelerin mahiyeti ve öğelere ayrılma şekli

Aşağıda bu birimlerle ilgili görüş farklılıklarına dikkat çekilecek, değerlendirmelerde bulunulacaktır:

-mAdA/-mAktA +kişi eki

Eski Türkçede şimdiki zaman, Türkiye Türkolojisinde geniş zaman eki olarak adlandırılan *-r, -Xr* ekleri ile karşılanmış, süreç içerisinde *asıl fiil-a/e, ı/i, u/ü zarf fiil ekleri +dur-/yori- yardımcı fiillerinden oluşan yapılarla da şimdiki zaman ifade edilmiştir. 15. yy.dan itibaren yori- fiili -yor şeklinde kalıplaşmaya başlamış ve bugün şimdiki zamanın asıl işaretleyicisi haline gelmiştir. Ancak anılan kalıpların yanı sıra Eski Oğuzcadan beri şimdiki zamanı ifade etmek üzere -mA+dA /-mAk +tA+Ø (ek fiil)+ şahıs ekleri/Ø (3. kişide) kalıbı da kullanılmaktadır (Türk, 1999: 291-340). İşte bu kalıp ile kurulu yüklem türü konusunda farklı yaklaşımlar sergilenmiştir.*

Türkçe gramer çalışmalarında *-mAdA /-mAktA* ekleri yaygın olarak *fiil çekimleri* konusunda *-yor* eki ile birlikte zaman bildiren bir fiil çekim eki olarak ele alınır ve ifade ettiği zaman, *asıl* (Şeylan, 2013: 29-48), sürekli (Eker, 2006: 377), belirli/kesin (Ergin, 1985: 298), tam ve kesin (Karaağaç, 2012: 362) şimdiki zaman şeklinde türlü sıfatlarla nitelenir³³.

Köktekin, “-makta, -mAdA Şimdiki Zaman Ekleri Üzerine” adlı yazısında, eylemin bir süre önce başladığını, devam ettiğini ve bir süre daha devam edeceğini belirten bu ekin, diğer birçok kip eki gibi sıfat fiil eki menşeli olup Çağataycada da kullanılmış olduğunu, dolayısıyla şimdiki zamanın bir çeşidi olarak ilgili çalışmalarda yer alması ve öğretilmesi gerektiğini belirtir.

Ancak bu konuda farklı görüşler ortaya koyan araştırmacılar bulunmaktadır. Örneğin, Koç, *-makta/-mekte Üzerine* adlı yazısında, Kononov, Talat Tekin, Emin Özdemir, Tahir Nejat Gencan, Hamza Zülfikar, Efrasiyap Gemalmaz gibi araştırmacıların *-makta/-mekte* ekini şimdiki zaman eki saymalarını yanlış bulur. Koç’a göre, bir yapım ve bir çekim ekinin birleşmesiyle oluşmuş bu yapıda şimdiki zaman ya da sürekli şimdiki zaman anlamı verecek bir ek yoktur. Bu yapıda bir süreklilik manası varsa bunu veren kalma durumu eki ve onu izleyen ek fiilin geniş zaman ekidir (1998: 491). Atabay ve arkadaşlarına göre şimdiki zamanla birlikte geniş zaman kavramı da veren *gelmektedir, yapmaktadır, söylemektedir* gibi örnekler, kalma durumu eki almış eylemliklerin bildirme koşağıyla kullanıldığı *ad tümceleridir* (1981: 77). Özçelik ve Erten’e göre de *-mAktA* ve *-mAdA* yüklemli cümleler *isim cümlesidir*. Zira burada bir fiilimsi grubu vardır. Bu fiilimsi grubu ek fiille yüklenmiştir. *Bu, eski bir araçtır* cümlesinde *eski bir araç* sıfat tamlaması nasıl bölünmeden yüklemi oluşturuyorsa, fiilimsi grubunda da durum aynı olmalıdır (Özçelik, Erten: 2011: 278; ayrıca bk. Erten, 2012).

-mAktA’lı yapıyı fiilimsi veya çekimli fiil sayma ve isim cümlelerinin nesne alıp almadığını kabul etme durumuna göre farklı çözümleme biçimleri ortaya çıkmaktadır. Bu çözümleme biçimleri, *Şu an masayı kaldırmaktayım* örneği üzerinden değerlendirilecektir:

1. Çözüm: (Ben: özne) *Şu an masayı kaldırmaktayım* (Yüklem).

Yüklem, fiilimsi grubundan oluşmuştur. Cümle, isim cümlesidir.

2. Çözüm: (Ben: özne) *Şu an (zarf tümleci) masayı (nesne) kaldırmaktayım* (Yüklem).

Yüklem, isim fiilden oluşmuştur. İsim fiiller ve sıfat fiiller de nesne alabilir. Cümle, isim cümlesidir.

3. Çözüm: (Ben: özne) *Şu an (zarf tümleci) masayı (nesne) kaldırmaktayım* (Yüklem).

Yüklem şimdiki zaman kipi ile çekimlenmiş fiilden oluşmuştur. *-mAktA*, asıl/hâlihazır şimdiki zamanı bildiren bir kip ekidir. Cümle, fiil cümlesidir (krş. Özçelik-Erten 2011: 278 vd.; Karahan, 2005: 25; Gülsevin, 2011: 1182).

Bu üç yaklaşımın herhangi birini tamamen yanlış saymak için yeterli neden bulunmamaktadır. Ancak bizce 3. görüş daha makul ve dolayısıyla öğretilmelidir. Zira *-mAktA* birimi işaretlediği kavramsal değer olarak artık şimdiki zaman ile özdeşleşmiş durumdadır. Biçim birimlerindeki işlev değişikliği kabul edilen bir gerçek olduğuna, gerek zaman ve tarz gerekse kişi bilgisi taşıyan eklerin türlü ekleşme maceralarının olduğu bilindiğine göre, *-mAktA* ekinin kişi ekleri ile birlikte bir şimdiki zaman kipi (kalıbı)

³³Akaslan’a (2012) göre ise, *-Iyor* ile *-mAktA* karşıtlığı sözcelemseldir. Bu birimler farklı sözceleme tarzı belirticileri olup şu noktalarda karşıtlık gösterirler: *-Iyor*’la *olay*; *-mAktA*’yla *konu anlatımı* yapılır. *-Iyor*’la, sözceleyen, olup biteni içeriden; *-mAktA*’yla, dışardan bir gözle sunar. *-Iyor*’la öznal; *-mAktA*’yla nesnel bir içerik ifade edilir. *-Iyor*’la dolaysız, *-mAktA*’yla dolaylı anlatım gerçekleştirilir. *-Iyor*, senli benli; *-mAktA*, resmi bir ilişkiyi yansıtır. *-Iyor*’da belirlilik, *-mAktA*’da belirsizlik vardır. *-Iyor*, mesafesiz bitmemişlik; *-mAktA*, mesafeli bitmemişlik belirtir.

oluşturmasının nazardan uzak tutulmamasının, diğer iki görüşün varlığına da işaret edilerek konunun 3. görüş doğrultusunda işlenmesinin uygun bir yaklaşım olacağı düşünülmektedir.

-mAk +gerek³⁴/lazım;

-mA +iyelik eki +gerek/lazım;

-mAk +zorunda/ mecburiyetinde +kişi eki;

Türkçede gereklilik manası, -mAlI +kişi eki ile ifade edilir. Yukarıda verilen yapılar, nüanslı gereklilik manalarının diğer ifade vasıtalarıdır: *gitmek gerek/lazım: gidilmeli; gitmem gerek/lazım: gitmeliyim; gitmek zorundayım/mecburiyetindeyim: mutlaka gitmeliyim.*

Söz konusu yüklerle kurulu cümlelerin öğelere ayrılması konusu da araştırmacıdan araştırmacıya farklılık göstermektedir. Örneğin, Gülsevin, “-mak gerek/ lazım’ kalıbıyla kurulan cümlelerde özne bulunmaz” der ve şu örneği verir: *İşi doğru yapmak lazım.* Burada araştırmacının -mAk gerek/ lazım yapısını kalıp olarak aldığı, *yapmak lazım* sözlerini birlikte yüklem saydığı anlaşılmaktadır. Benzer şekilde Karahan, gereklilik kipinin teklik 3. şahsının bazı kullanışlarında, aynı işlevdeki -mAk lazım/gerek kalıplı cümlelerde özne bulunmadığını söyler ve bu cümleleri şöyle örneklendirir: *Sokağa çıkmalı, bir kahveye gitmeli (...); Aydın olmak için önce insan olmak lazım* (2005: 21). Benzer bir yaklaşım da Özkan ve Sevinçli’ye aittir. Özkan ve Sevinçli, *Öğrenciler bu soruları yapma zorundadırlar; Bu kuralları bilme mecburiyetindeyiz* cümlelerini nesne alabilen isim cümlelerine örnek olarak göstermişlerdir. Buna göre, araştırmacıların bu cümlelerde *yapma zorundadırlar; bilme mecburiyetindeyiz* sözlerini kalıp halinde yüklem olarak kabul ettikleri anlaşılmaktadır (2013: 140).

Özçelik ve Erten “Gerek”li cümleler ve çözümlenmeleri başlığında konuyu değerlendirir ve yukarıdakilerden farklı bir yaklaşım sergilerler. Özçelik ve Erten’e göre;

Bu gün burada çalışmam gerek; Bu kitabı okumam gerek; Diyarbakır’a gelseniz gerek(tir) gibi cümleleri şu iki şekilde çözümlenmek mümkündür.

1. *Bu gün (zarf tümleci) burada (yer tümleci) çalışmam gerek(tir) (yüklem)*

2. *Bu gün burada çalışmam (özne) gerek(tir) (yüklem)*

1. *Bu kitabı (nesne) okumam gerek(tir) (yüklem)*

2. *Bu kitabı okumam (özne) gerek(tir) (yüklem)*

1. *Diyarbakır’a (yer tümleci) gelseniz gerek(tir) (yüklem)*

2. *Diyarbakır’a gelseniz(özne) gerek(tir) (yüklem)*

Özçelik ve Erten’in konuyla ilgili değerlendirmeleri şöyledir: 1. çözümlenme şeklinde -mAk gerek/lazım; -ma +iyelik +gerek, gereklilik çekimi kalıbı olarak düşünülerek yüklem olarak kabul edilmiş ve öğeler buna göre tespit edilmiştir. 2. sinde ise -mA/-mAk’lı yapı fiilimsi/fiilimsi grubu olarak değerlendirilmiş, öğelerin ayırımı ona göre yapılmıştır. Bu tür cümlelerde *gerek* ismi, ek fiille yüklemleşerek yargıyı üstlendiği için yalnızca *gerek(tir)* isminin yüklem olarak alınması daha doğru olacaktır (2011: 278 vd.; ayrıca bk. Erten, 2012).

Tartışma konusu yüklemelerde, bir görüşe göre yüklemi, bir görüşe göre yüklem parçasını teşkil eden *gerek, lazım, zorunda, mecburiyetinde* gibi sözlerin isim cinsinden sözler olup ek fiille yüklemleştikleri açıktır. Dolayısıyla yukarıdaki tartışma, yüklemelerin türünden çok kalıplaşıp kalıplaşmaması ve kapsamı ile ilgilidir. Zira -mAk+ gerek/lazım; -mA +iyelik eki +gerek/lazım; -mAk zorunda/ mecburiyetinde +kişi eki gibi yapıların kalıp olarak kabul edilip edilmemesi, cümle öğelerinin ayırımını etkilemekte, böylece bu tür yapılar da özne ve nesne de tartışmalı hale gelmektedir.

Yukarıda sunulan görüşlerden her birinin dayandığı haklı nedenlerin olduğu hatırlanarak konu, kalıplaşma/kip olgusu, parçalar üstü birimler/sesletim ve anlam gibi açılardan kısaca değerlendirilecektir:

Öncelikle *gerek* ve *lazım* sözlerinin sadece isim fiillerle değil *Bana (yer tümleci) tuz (özne) gerek/lazım (yüklem), Bu okula (yer tümleci) da böyle bir müdür (özne) gerek/lazım (yüklem)* örneklerinde olduğu gibi doğrudan isim türünden tamlayıcılarla da kullanılarak tek başlarına yüklem oldukları hatırlanmalıdır. Bu tür kullanımlarda isim tamlayıcılar bağlamdan bağlama değiştiği için tabii olarak bir kalıplaşma gerçekleşmemektedir. Ancak -mA/-mAk’lı yapılarda fiilimsi ile *gerek/lazım* ilişkisinde bir kalıplaşmanın/kipleşmenin gerçekleşmediğini iddia etmek güçtür. Bu kalıplaşma yapılacak bir kip eşleştirmesinde de kendini göstermektedir. Zira *Bu masayı kaldırmak gerek(tir)*³⁵ cümlesinin mesajı, en yakın, *Bu masayı kaldırmalı/ Bu masa kaldırılmalı* şeklinde ifade edilebilir. Bu eşleştirmede *kaldırmalı/kaldırılmalı* yüklemine anlamsal olarak karşılık gelen yapı, *gerek(tir)* değil *kaldırmak gerek(tir)* yapısıdır.

Şu cümlelerdeki yüklem de aynı şekilde eşleştirilebilir:

³⁴ Gerek kelimesi Türkçede hem fiil hem de isim tabanı olarak kullanılmaktadır. 3. kişili kullanımlarda *gerek* sözünün fiil tabanı mı isim tabanı mı olduğu ek durumundan anlaşılır. Eğer *gerek* tabanı geniş zaman 3. kişi kipini (-ir) almışsa (*gitmem gerek-ir*) fiil; ek fiilin, ekli (-tir) veya eksiz (Ø) 3. kişi çekiminde ise (*gitmem gerek/ gerek(tir)*) isim tabanı olarak kabul edilir.

³⁵ Bu tür cümlelerde *gerek(tir)* fiil versiyonu da kullanılmaktadır: *Bu masayı kaldırmam gerekir/gerekiyor, gerekmektedir.*

Bu masayı kaldırmam lazım(dır)/gerek(tir): Bu masayı kaldırmalıyım.

Bu masayı kaldırmak zorundayım/mecburiyetindeyim: Bu masayı (mutlaka) kaldırmalıyım.

Cümleler, parçalar üstü birimler (vurgu/tonlama) açısından değerlendirildiğinde de vurgu ve tonlamanın, **Bu masayı kaldırmam** | lazım(dır)/ gerek(tir); **Bu masayı kaldırmak** | zorundayım /mecburiyetindeyim şeklinde değil, **Bu masayı** | kaldırmam lazım(dır)/ gerek(tir); **Bu masayı** | kaldırmak zorundayım/ mecburiyetindeyim şeklinde gerçekleştiği görülür.

Sunulan bilgiler -mAk +gerek/lazım, -mA +iyelik eki +gerek/lazım; -mAk + zorunda/ mecburiyetinde +kişi eki yapılarının bir dil bilgiselleşme süreci yaşamakta olduğu, bu bakımdan söz konusu yapıların bir kip (gereklilik kipi/kalıbı) özelliği gösterdiği söylenebilir.

Toparlamak gerekirse; -mAk +gerek/lazım, -mA +iyelik eki +gerek/lazım; -mAk +zorunda/ mecburiyetinde +kişi eki yapısındaki yüklerle kurulu cümlelerin çözümünde bir değil, birden çok doğru seçeneğin bulunduğu anlaşılmaktadır. Yukarıda sayılan çözüm şekillerinin yanında, bu yapıların gerekliliğin nüanslı kipleri/kalıpları; yüklemi bu kiplerle kurulu cümlelerin (-mAktA'lı yüklerle kurulu cümlelerde olduğu gibi) fiil cümlesi sayılması da bir seçenek olarak değerlendirilebilir.

Bu takdirde söz konusu cümlelerin çözümlemesi şöyle olacaktır:

1. Bu masayı (nesne) kaldırmak gerek (yüklem)
2. Bu masayı (nesne) kaldırmam lazım(dır)/gerek(tir) (yüklem)
3. (ben: özne) Bu masayı (nesne) kaldırmak zorundayım/mecburiyetindeyim (yüklem)

Bu şekildeki çözümlemede ilk iki cümlenin öznelerinin gösterilememesi bir sorun olarak görülebilir.

Bu konuda da şunlar söylenebilir:

Bu masayı kaldırmak (özne) gerek/lazım (yüklem); Bu masayı kaldırmam (özne) gerek(tir)/ lazım(dır) (yüklem) şeklindeki çözümlemelerde gösterilen özne gramatikal öznedir. Zira özne olarak sunulan unsurlar kavramsal olarak faili değil fiili işaretlemekte, dolayısıyla ontolojik açıdan zihinlerdeki özne (fail) olgusuna uygun düşmemektedir. Cümleler, *Ben bu masayı kaldırmalıyım/Birileri bu masayı kaldırmalı (1. cümle); Bu masayı kaldırmalıyım (2. cümle); Bu masayı mutlaka kaldırmalıyım (3. cümle)* şeklinde farklı göstergelerle sunulduğunda gerçek öznenin *ben* veya *birileri* olduğu ortaya çıkmaktadır.

Türkçede, *Oraya yarın gidilecek, Sabah erken kalkmalı, hemen yola koyulmalı* örneklerinde olduğu gibi, gerçek öznesi gramatikal olarak meçhul cümlelerin varlığı malumdur. Hal böyleyken söz konusu cümlelerde kalıplaşma/kip olgusu, parçalar üstü birimler ve anlamsal veriler esas alınarak özneyi meçhul kılan bir çözümlemenin kabulü de yadırganmamalıdır³⁶.

Genel Sonuç

Bu çalışmada isim cümlesinin mahiyeti ve aldığı ögeler konusu tartışılmış, varılan başlıca sonuçlar aşağıda sıralanmıştır:

1. Türkçede kesin bir çizgi çizerek yüklemelerin bir kısmını isim, bir kısmını fiil kategorisine dâhil etmek, yine bütünü isim veya fiil kategorisinde değerlendirmek gibi tek yönlü ve toptancı yaklaşımlar sağlıklı sonuçlar vermemekte, kendi içinde çelişkili yorumlara neden olmaktadır.

Her dil göstergesi gibi yüklemelerin de biri kavramsal, diğeri yapısal olmak üzere iki boyutu vardır. Bu boyutlardan sadece biri değil, her ikisi nazara alınarak yüklemeler değerlendirilmelidir.

Demagojik yaklaşımlar bir yana bırakılırsa, ontolojik bir yansıma olarak isim ve fiil ayırımı, hemen herkesçe kabul gören bir gerçekliktir. Dolayısıyla Türkçede, yüklemeleri isim bilgisi taşıyan cümlelerin, isim (*Bu elmadır.*); fiil bilgisi taşıyanlarınsa fiil cümlesi (*Elma düştü.*) sayılması doğaldır. Bu ayırımın kendi içinde,

³⁶ İsim cümlelerinin ögelere ayrılmasında olduğu gibi, kalıplaşmış sözlerden oluşan yüklerle kurulu cümlelerin ögelere ayrılmasında da farklı yaklaşımlar sergilenmektedir. Bu konuda yaygın görüş, mecazlı kalıp sözlerin bir bütün olarak alınması yönündedir. Örneğin Gülsevin, "Geçişli fiillerle Kurulmuş 'Deyimleşmiş Birleşik Fiiller'in Yüklem Olduğu Cümlelerde Nesne Meselesi" adlı çalışmasında söz konusu yapıları **1.Bünyesinde "nesne" bulunmayanlar** (*Yaptığı çocukça hareketlerle tatilimizi/ burnumuzdan getirdi. Seni/ gökte ararken yerde buldum.*), **2. Bünyesinde "nesne" bulunanlar**(*Bundan sonra ayağımı denk al. Öğrenmek istiyorsan derste kulaklarını aç. Ali'nin ağzının payını verdim. Atlattığı o büyük tehlikeden sonra ağzından baklayı çıkardı. Hiçbir yerde çenesini tutamaz.*) şeklinde iki başlıkta değerlendirmiş, ikinci tip cümlelerdeki yüklemelerin, mecazlıkla bir tür geçişlilik özelliği kazandığını, nesnenin yüklemeye dâhil olduğunu, dolayısıyla asıl cümlede nesnenin bulunmadığını belirtmiştir (2011: 1183 vd.).

Savran, "Türk Dil Bilgisi Öğretiminde Birleşik Fiillerin İşleniş Üzerine" adlı çalışmasında bu konuyu tartışmış, *anlamın* anlam bilgisinin konusu olduğunu, *anlam* esaslı bu çözümlemenin gerçekte bir cümle çözümlemesi olmadığını, dolayısıyla *Bu işlerin tadı tuzu kaçmıştı.* gibi bir cümlenin sadece yüklemden (Bu işlerin tadı tuzu kaçmıştı.) değil, özne (Bu işlerin tadı tuzu) ve yüklemden (kaçmıştı) oluştuğunu belirtmiştir.

Bizce bu tür yapılar çözümlenirken her iki açıdan da değerlendirilmelidir. Öncelikle yüzey yapı esas alınarak cümlelerin unsurları aşağıdaki gibi belirlenmeli:

Tatil haberini alınca (zarf tümleci) gözleri (özne) parladı (yüklem).

(ben: özne)/ *Seni (nesne) gökte ararken (zarf tümleci) yerde (yer tümleci) buldum (yüklem).*

O (özne) *kulağımı (nesne) hep (zarf tümleci) ters taraftan (yer tümleci) gösterir (yüklem).*

Daha sonra cümleleri oluşturan deyimlerin (*gözleri parla-*, *gökte ararken yerde bul-*, *kulağımı ters taraftan göstermek*) keyfiyetlerine ve işaret ettikleri kavramlara dikkat çekilerek, bunların mana esas alındığında yüklem olarak bir bütün halinde de değerlendirilebileceği açıklanmalıdır.

yüklemi oluşturan isim ve fiilin keyfiyetine göre daha da derinleştirilmesi, gerek toptancılık ve ezbercilikten kurtulma gerekse kavramsal ayırtıları fark ederek dili zevk etme bakımından önemlidir.

Yapısal olarak incelendiğinde ise Türkçedeki yüklemle ilgili şu bilgilere ulaşılır:

a. Türkçede bir ismin yüklem olabilmesi için ek, ek fiil veya yardımcı fiille birleşerek çekime girmesi gerekir: *Hasta +lan-dı +m, hasta i-di +m, hasta ol -du +m* gibi. Ek fiilin geniş zamanı ile çekimlenmiş yüklem ayrı tutulursa, bu hali ile Türkçede isim yüklem, yardımcı bileşenin kavramsal özelliğine göre fiilleşme/fiile yakınlık derecesi farklılık arz etmekle birlikte, yapıca bir fiillik özelliği gösterdiği söylenebilir.

Ek fiilin geniş zamanı ile çekimlenmiş yüklemde, ek fiil tamamen kaybolduğu, 3. kişideki *tur-ur* çekiminin bakiyesi *+DXr* unsuru, ek hüviyeti kazanıp çekimlenme özelliğini kaybettiği ve çok defa sıfır biçimle gösterildiği için, bu tür yüklem, kavramsal bakımdan olduğu gibi yapısal bakımdan da isim özelliği taşır.

b. Bir dil unsurunun yüklem olması için bir kiple çekimlenmesi dolayısıyla şeklen bir bitmişlik ifade etmesi gerekir. Türkçede ister fiil ister isim olsun, çekime girmiş, kip olgusuna sahip bir unsur, tekrar çekimlenmek için tıpkı isim unsurlarının yüklemleşmesinde olduğu gibi, yardımcı/ek fiile ihtiyaç duyar (*gelecek oldum, gelmiş ise: öğretmen oldum, öğretmen ise* gibi.) ve yine çekimli fiillerden oluşan yüklem, isimler gibi söz grubu kurma istidadı gösterir (*yanıyorum nidası, yürü emri, geliyor gibi...*). Bu yönleriyle Türkçedeki bütün yüklemle isim nazarıyla bakılabilir.

Türkçede yüklem türüne göre cümle türlerinin tespit ve tasnifinde kavram ve yapının bu şekilde birlikte nazara alınarak yüklem yorumlanmasının, konunun öğretiminde/öğreniminde daha sağlıklı sonuçlara götüreceği düşünülmektedir.

2. Bazı Türkçe dil bilgisi çalışmalarında isim cümlelerinin nesne, yönelme veya ayrılma bildiren yer tümleci, zaman bildirenler dışında, zarf tümleci alamayacağı belirtilmiştir. Gerek dil bilgisi çalışmalarındaki veriler gerekse tarafımızdan tespit edilen örnekler değerlendirildiğinde, kesin bir sınırlandırmanın kimi cümlelerin çözümünü zorlaştırdığı, fiil cümlelerine göre seyrek olmakla birlikte, isim cümlelerinde; nesne, yönelme veya ayrılma bildiren yer tümleçleri ve zaman bildiren zarf tümleçlerinin yanı sıra, sebep, amaç, miktar vb. işlevlerdeki zarf tümleçlerinin de yer alabileceği tespit edilmiştir.

3. *-mAdA/-mAktA +kişi eki; -mAk +gerek/lazım, -mA +iyelik eki +gerek/lazım, -mAk +zorunda/ mecburiyetinde +kişi eki* gibi birimlerle kurulan cümlelerin mahiyeti ve öğelere ayrılma şekli konusunda Türkçe dil bilgisi çalışmalarında farklı yaklaşımlar sergilenmiştir. Cümlelerin yüklemine göre türünün ve öğelerinin tespitinde, *-mA'nın/-mAk'*in fiilimsi oluşturma özelliği esas alındığında ayrı; kendinden sonraki birimlerle kalıp/kip oluşturma özelliği esas alındığında ayrı sonuçlar elde edilmiştir.

Veriler değerlendirildiğinde, tespit edilen yaklaşımlardan her birinin doğruluk payının olduğu teslim edilmekle birlikte, *-mAdA/-mAktA'nın* bir şimdiki zaman kipi özelliği kazandığı; diğer yapıların da kipleşme sürecinde olduğu, dolayısıyla gerekliliğin nüanslı kipleri olarak sayılabileceği ve bu kiplerle kurulu yüklem fiil kategorisinde değerlendirilmesinin de bir seçenek olarak düşünülebileceği sonucuna varılmıştır.

4. Bu çalışmada zikredilen tartışmalı konular, kişilerin hayat seyrini değiştirecek sınavlarda sorulmuştur. Bilim insanlarının üzerinde mutabakata varamadıkları bu ve buna benzer yoruma açık nice konuların tek cevaplı sorular halinde önemli sınavlarda sorulması gerek ahlaki gerek hukuki gerekse pedagojik açıdan sorunludur.

Öneri

Dil birimlerine kesin sınırlar çizerek her birini ak - kara karşıtlığında tasnif ve izah etmek, dilin istisnaları bol ve değişken tabiatına uygun değildir. Bu tür yaklaşımlar, beraberinde çelişkileri getirdiği için dil bilgisi öğretimini de zora sokmaktadır. Dolayısıyla dil birimlerinin tanım ve tasniflerinde gri bir kesişim alanının da var olduğu, yani bir dil biriminin aynı anda karşıt özellikleri barındırabileceği ve bakış açısına göre farklı bir sınıfa dâhil edilebileceği kabul edilmelidir.

Benzer şekilde, aynı söz dizimsel yapı için, bakış açısına göre, farklı çözüm yollarının olabileceği, dolayısıyla öge tespitinin de farklılık arz edebileceği nazara alınarak söz dizimsel çözümlerinde mutlakiyetçi yaklaşımlardan vazgeçilmeli, konuların öğretiminde mümkün olan çözümlenme yolları birlikte verilmelidir.

Konuyla ilgili sorular bu hassasiyetle hazırlanmalı, üzerinde mutabakata varılmamış çok cevaplı sorular tek cevaplıymış gibi sunulmamalıdır.

KAYNAKÇA

a. Basılı Kaynaklar

AKASLAN, Talat (2012). "Sözceleme Belirticileri Olarak -Iyor ve -mAktA", *Turkish Studies*, S. 7/3, s. 47-73.

ALYILMAZ, Cengiz (2010). "Türkçe Öğretiminin Sorunları", *Turkish Studies*, S. 5/3, s. 728-749.

ATABAY, Neşe; ÖZEL, Sevgi; ÇAM, Ayfer (1981). *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BANGUOĞLU, Tahsin (2000). *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- BESEREK, Ahmet (1991). *Türkçede Cümle Yapısı*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- BİLGEGİL, M. Kaya (2009). *Türkçe Dilbilgisi*, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- BİLGİN, Muhtittin (2006). *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*, Ankara: Anı Yayınları.
- BOZ, Erdoğan (2007). "Adın Yükleme (Nesne) Durumu ve Tümencenin Nesne Ögesi Üzerine", *Turkish Studies*, S. 2/2, s. 102-108.
- BOZ, Erdoğan (2007). *Türkiye Türkçesinde +(A) Durum Biçimbirimi*, Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- BOZ, Erdoğan (2009). "Türkiye Türkçesinde 'Özne' Durum Biçim Birimi Alabilir mi?" *Turkish Studies*, S. 4/3, s. 2372-2377.
- BOZ, Erdoğan (2012). "Eski Anadolu Türkçesinde Adıl+ I Biçimbirimi+ Gerek Yapısıyla Kurulan Tümcelerde Belirlenim", *Türk Dili Araştırmaları*, Ankara: Gazi Kitabevi, s. 149-155.
- BULAK, Şahap (2013). "Özne Türleri Üzerine", *Turkish Studies*, S. 8/1, s. 1101-1127.
- DELİCE, H. İbrahim (2003). *Türkçe Sözdizimi*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- DEMİR, Nurettin; YILMAZ, Emine (2005). *Türk Dili El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- DOĞAN, Enfel (2013). "Zarf Tümleçleri '-Dır Bildirme Ekli Bir Kelime veya Kelime Grubu Olan' Cümlelerin Yapısı Üzerine", *Turkish Studies*, S. 8/9, s. 233-240.
- DOĞAN, Nuh (2010). "Türkçede Nesneyi Belirleme Sorunu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 3 / 10, s. 225-230.
- DURUKAN, Erhan (2010). "Türkiye Türkçesinde Sözcük Grupları ve Öğretimi Üzerine", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi (TAED)*, S. 43, s. 145-166.
- EDİSKUN, Haydar (1999). *Türk Dilbilgisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- EKER, Süer (2006). *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- EMRE, A. Cevat (1955). "Türkçede Cümle: II. İsim Cümlesi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1955, s. 23-58.
- ERCİLASUN A. Bican (2008). "La Enklitiği ve Türkçede Bir 'Pekiştirme Enklitiği' Teorisi", *Dil Araştırmaları Dergisi*, S. 2, s. 35-56.
- ERGİN, Muharrem (1985). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- ERKUL, Rasih (2004). *Cümle ve Metin Bilgisi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- ERTEN, Münir (2008). "Ek Halindeki Zamirler Sorunu: İlgili Zamiri, İyelik Zamiri", *Türk Dili*, S. 675, s. 218-222.
- ERTEN, Münir (2012). "Kip De İfade eden Fiil +mAktA, Fiil +mAdA (Şimdiki Zaman) ve Fiil +mA + İyelik Gerek, Fiil + Şart Gerek, Gerek Fiil + İstek (Gereklik) Yüklemler Cümlelerin Tahlili Üzerine", *VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, 20-25 Ekim 2008*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 1699-1705.
- GEDİZLİ, Mehmet (2013). "Türkçede Yardımcı Fiillerin Morfo-Semantiği ve İşlevi", *Turkish Studies*, S. 8/13, s. 897-914.
- GENCAN, T. Nejat (1979). *Dilbilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÖKDAYI, Hüriyet (2008). "Türkçede Kalıp Sözcükler", *Bilgi*, S. 44, s. 89-110.
- GÖKNEL, Yüksel (2013). *Türk Dilinde Mantıksal, Anlamsal ve Sözel Diziler*, İstanbul: Vivatinnell Bilim-Kültür Yayınları.
- GÜLSEVİN, Selma (2011). "Geçişli Fiillerle Kurulmuş 'Deyimleşmiş Birleşik Fiiller'in Yüklem Olduğu Cümlelerde Nesne Meselesi", *Turkish Studies*, S. 6/1, s. 1181-1185.
- GÜNEŞ, Sezai (1995). *Türk Dil Bilgisi*, İzmir: Altındağ Matbaası.
- HATİBOĞLU, Vecihe (1953). "(-dir) Eki Meselesi", *Türk Dili*, S. 24, s. 802-804.
- HENGİRMEN, Mehmet (1998). *Türkçe Temel Dilbilgisi*, Ankara: Engin Yayınevi.
- HİRA, İsmail (2000). "Sosyal Bilimler: Yasa Koyucu Tasarımdan Yorumcu Tasarıma", *Bilgi*, S. 2, s. 81-96.
- KARA, Serdal (2012). "Girişik Cümle Problemi Üzerine Bir İnceleme", *Turkish Studies*, S. 7/2, s. 643-648.
- KARAAĞAÇ, Günay (2009). *Türkçenin Söz Dizimi*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- KARABEYOĞLU, Adnan R. (2007). "Orhon Yazıtlarında Bol- ve Er- Fiilleri Üzerine", *TÜBAR*, S. 22, s. 87-100.
- KARADEMİR, Fevzi (2002). *Türkiye Türkçesinde Birleşik Cümle*, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KARADEMİR, Fevzi (2012). "Türkçe Ses Bilgisindeki Terim ve Tasnif Kargaşası Üzerine", *VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, 20-25 Ekim 2008*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 2545- 2563.
- KARADEMİR, Fevzi (2011). "Eş Zamanlı Bakışla Türkiye Türkçesinde Yardımcı Ünsüzler", *Turkish Studies*, S. 6/2, s. 561-598.
- KARADEMİR, Fevzi (2013). *Türkiye Türkçesinde İyelik Olgusu*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- KARADÜZ, Ednan (2004). "Çift Eklemler Dil Olgusu", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 25, s. 15-26.
- KARAHAN, Leyla (2005). *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARAHAN, Leyla (1994). "Türkçede Birleşik Cümle Problemi", *Türk Dili*, S. 505, s. 19-23.
- KARAHAN, Leyla (2000). "Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine", *Türk Dili*, S. 583, s. 16-23.
- KARAÖRS, Metin (1989). *Türk Lehçelerinde Karşılaştırmalı Şekil ve Cümle Bilgisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARPUZ, H. Ömer (1999). "Türkiye Türkçesinin Sözdizimiyle İlgili Çalışmaların Dilbilim Metodolojisi Bakımından Değerlendirilmesi ve Bazı Teklifler", *III. Uluslararası Türk Dil Kurultayı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 625-639.
- KERİMOĞLU, Caner (2006a). "Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Söz Dizimi ile İlgili Kabuller Üzerine I (Kelime Grupları)", *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.20, s. 106-118.
- KERİMOĞLU, Caner (2006b). "Türkçe Dilbilgisi Öğretiminde Söz Dizimi İle İlgili Kabuller Üzerine II (Cümle Öğeleri)", *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 20, s. 119-129.
- KERİMOĞLU, Caner (2014a). *Genel Dil Bilime Giriş*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- KERİMOĞLU, Caner (2014b). "Türkiye Türkçesi Gramerindeki Düzensizlikler ve Eş Zamanlı Gramer Yazımı", *Dil Araştırmaları*, S. 14, s. 75-96.
- KESKİN, Raşit (2003). *Türkçe Dil Bilgisi- Kelime ve Cümle Tahlilleri*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- KOÇ, Nurettin (1996). *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- KOÇ, Nurettin (1998). "-makta / -mekte Üzerine", *Türk Dili*, S. 558, s. 490-496.
- KORAŞ, Hikmet (2005). "Türkiye Türkçesinde Gereklilik", *TÜBAR*, S. 17, s. 135-154.
- KORKMAZ, Zeynep (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KURNAZ, Cemal (2009). "Bana Seni Gerek Seni", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 39, s. 147-160.
- KURUDAYIOĞLU, Mehmet; KARADAĞ, Özyay (2005). "Kelime Hazinesi Çalışmaları Açısından Kelime Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme", *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 2, s. 293-307.
- MUSA, Bağdagül (2014). "Türkçede İsim Cümlelerinde Nesne", *Turkish Studies*, S. 9/3, s. 985-995.
- ÖĞÜLMÜŞ, Selahattin; ÖZDEMİR, Servet (1995). "Sınıf ve Okul Büyüklüğünün Öğrenciler Üzerindeki Etkisi", *Eğitim Yönetimi Dergisi*, S. 1/2, s. 261-271.
- ÖZÇELİK, Sadettin; ERTEN, Münir (2011). *Türkiye Türkçesi Dilbilgisi*, Diyarbakır.
- ÖZKAN, Mustafa; SEVİNÇLİ, Veysi (2013). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, İstanbul: Akademik Kitaplar.

- SARI, Mustafa (2010). "Karışık Dilli Eserlerde Kelime> Enklitik> Ek Sürecinde Bir Biçim Birimi: -DAvUk / -DAyUk", *Turkish Studies*, S. 5/1, s. 594-615.
- SAVRAN, Hülya (2008). "Türk Dilinde '+Dir' Bildirme Eki ve '+Dır' Bildirme Ekiyle Yapılan Belirsizlik Kelimeleri", *U. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 14, s. 163-188.
- ŞENGÜL, Bilge (2006). *1981-2001 Yılları Arasında ÖSS ve ÖYS'de Çıkmış Türkçe Sorularının Dil Bilgisi Açısından İncelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- TARİKTAROĞLU, Abdurahman (1996). "Türkçede Özne Sorunu", *Türk Dili*, S. 536, s. 192-194.
- TOKATLI, Ümit (1989). "Cümle Tahlili Örnekleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 3, s. 483-497.
- TORUN, Yeter (2006). "+Dir/ +Dır Bildirme Ekiyle Oluşturulan Bazı Yapıların Cümledeki Kullanımları Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 2003/1*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 111-122.
- TÜRK, Vahit (1999). "'Türkçede Şimdiki Zaman Kavramı, Çekimleri ve Ekleri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten [1999] 1996*, s. 291-340.
- UĞURLU, Mustafa (2009). "Birleşik Fiil Üzerine", *İstanbul Kültür Üniversitesi Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi UTEK 2007(27-28 Ağustos 2007) Bildiriler I, Türkçenin Söz Dizimi* (Yayımlayan: Hayati Develi). İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, s. 399-412.
- ÜSTÜNER, Ahat (1998). "Cümlenin Öğeleri Konusundaki Karşılıklar", *Türk Dili*, S. 553, s. 18-30.
- VURAL, Hanifi (2009). "Türkçede İsim Cümlesi Meselesi", *İstanbul Kültür Üniversitesi Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi UTEK 2007(27-28 Ağustos 2007) Bildiriler I, Türkçenin Söz Dizimi* (Yayımlayan: Hayati Develi). İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, s. 451-456.
- YAMAN, Havva (2009). "İlköğretim Türkçe Dersi Programı'nın Kalabalık Sınıflarda Uygulanabilirliğine İlişkin Öğretmen Görüşleri", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, S. 9 /1, s. 329-359.
- YAVUZ, Serdar (2013). "İlköğretim-Ortaöğretim ve Yükseköğretimde Türk Dili Alanındaki Terim Farklılıkları II -Şekil Bilgisi", *Turkish Studies*, S. 8/9, s. 2571-2600.
- YÜCESU, Atilla (2005). *1994-2004 Yılları Arasında Liselere Giriş Sınavı'nda (LGS) Çıkmış Türkçe Sorularının Dilbilgisel Açardan İncelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

b. Genel ağ Kaynakları

http://www.meb.gov.tr/sinavlar/dokumanlar/2012/soru/8_SINIF_a_TAMAMI.pdf

<http://www.osym.gov.tr/belge/1-13550/2012-osys-lys-soru-kitapciklari-ve-cevap-anahtarlari-27-.html>